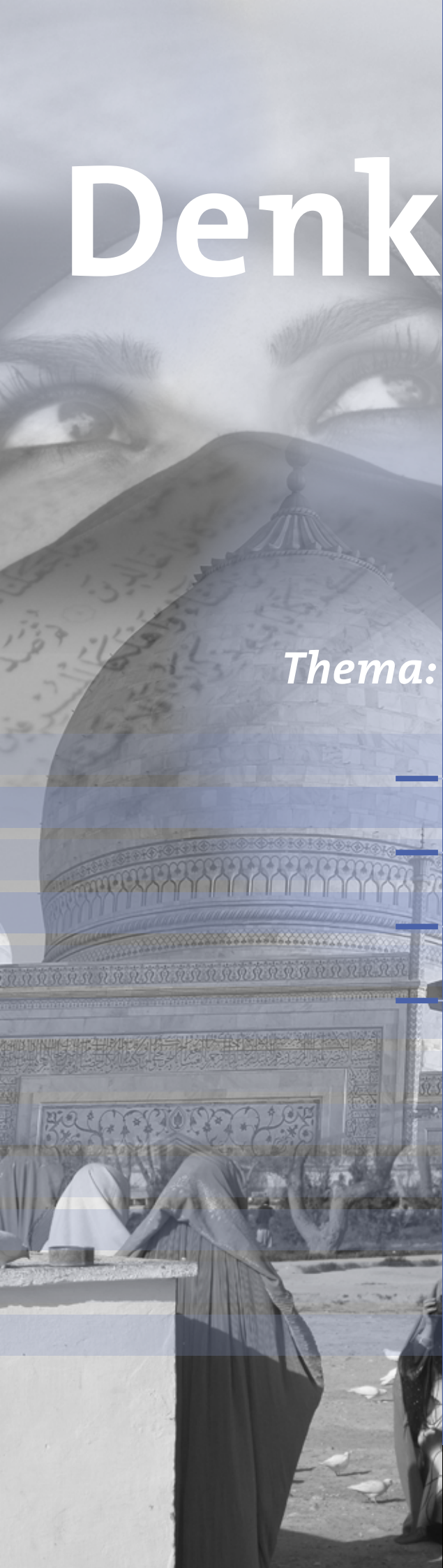

DenkWijzer

Thema: Islam en rechtsstaat

André Rouvoet over moskee en staat

De sharia een gevaar?

De Rotterdamse aanpak

Ervaringen uit Egypte

4

JAARGANG 6 | NUMMER 4 | OKTOBER 2006

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer

studieblad van de ChristenUnie
jaargang 6, nummer 4, oktober 2006

Oplage: 3000

ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Kosten

- abonnement: € 16,- per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 11,-).
- donateurschap: minimum donatie is € 28,- per jaar, jongeren € 16,-. U krijgt daarvoor naast vijf nummers van DenkWijzer ook enkele andere publicaties, informatie over allerlei activiteiten, gratis toegang tot bijeenkomsten en u kunt deelnemen aan onze KennisNetWerken.
- losse nummers van DenkWijzer: € 4,- per stuk (exclusief verzendkosten).

DenkWijzer verschijnt op de tweede zaterdag van februari, april, juni, oktober en december

**Deadline kopij volgende nummer:
1 november 2006**

Redactie:

Jan Post (hoofdredacteur),
Henk Visser (namens bestuurdersvereniging),
Pieter Grinwis (namens Tweede Kamerfractie),
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:

Douglas Design BNO, www.douglasdesign.nl

Druk:

Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

<http://wi.christenunie.nl>

<http://bestuurders.christenunie.nl>

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers.
Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.

Copyright ChristenUnie 2006

Overname van artikelen en/of illustraties
uitsluitend na toestemming van de redactie.

4

Christian politics and Islam

Dit artikel is een bewerking van een lezing die André Rouvoet hield op een ECPM-congres. In deze Engelstalige lezing wordt een christenpolitieke benadering van het thema islam besproken. Hiervoor is een goed begrip van de verhouding tussen kerk en staat onmisbaar.

8

Sharia: wat en waartoe het oproept

De sharia is iedereen wel bekend, maar niet wat dit begrip inhoudt. Herman Takken onderzoekt de plek van de sharia in de islam en hij gaat na of deze tot geweld aanzet dan wel te combineren is met onze democratische rechtsstaat.

12

Praten om de lieve vrede wil

Gert-Jan Segers onderscheidt drie niveaus in het gesprek met moslims. Besef van deze driedeling is nodig wil een vruchtbaar gesprek met moslims kunnen ontstaan. Segers roept de ChristenUnie op het voortouw te nemen in het gesprek met moslims.

16

Het nieuwe islamitische geweld

Er bestaat met name in het westen de neiging om de hedendaagse jihad te vereenzelvigen met alle vormen van modern 'islamitisch geweld'. Maurits Berger betoogt dat dit beeld nuancering verdient.

20

Indonesië: strijd om de ziel van de natie

Reinier Koppelaar beschrijft als ervaringsdeskundige de situatie in Indonesië en laat zien dat de vraag of het verbond tussen democratie en islam kan slagen geen louter theoretische exercitie is, maar een dagelijkse strijd.

25

Radicalisme binnen de islam

Het radicaal islamitisch denken gaat tot ver terug in de geschiedenis van de islam. Bram Robbertsen beschrijft de belangrijke bewegingen en personen die tot op de dag van vandaag een inspiratiebron zijn voor fundamentalistische moslims. Kennis van de geschiedenis van dit gedachtegoed is nodig om het huidige radicalisme te kunnen verstaan.

29

Islamitisch onderwijs: bijzonder en gewoon

Islamitisch onderwijs is toegestaan in Nederland, maar is het ook goed voor de integratie? Ondermijnt het niet onze democratische rechtsstaat? Volgens Remmelt de Boer valt het wel mee met de negatieve gevolgen van islamitisch onderwijs.

Islam en rechtsstaat

Door Geert Jan Spijker, eindredacteur

De islam leek geen verkiezingsissue te worden. Het politieke debat spitste zich vooral toe op sociaal-economische thema's rondom de vergrijzing, kinderopvang en hypotheekrenteaftrek. Totdat daar voormalig minister Donner met een minder gelukkige uitspraak over de sharia op de proppen kwam. Volgens hem zou de sharia toegestaan moeten worden als de meerderheid dat wil. Plotseling leek de stilte rondom islam en integratie bedrieglijk te zijn geweest. Het thema is nog lang niet uitbediscussieerd.

Democratische rechtsstaat

Is de sharia een optie voor Nederland? Piet Hein Donner betoogde dat de essentie van een democratie is dat de meerderheid beslist. André Rouvoet bracht daar echter terecht tegenin dat *dat* de essentie is van een democratische besluitvormingsprocedure. De essentie van een democratie is dat ook minderheden worden beschermd. Er gaat een norm uit boven wat de willekeurige meerderheid op een bepaald moment vindt. Gelukkig maar. De meerderheid heeft het immers niet altijd bij het rechte eind. Daarom zijn in een democratische rechtsstaat waarborgen, *checks and balances*, ingebouwd om bescherming te bieden tegen de macht van de meerderheid. Om enige helderheid in het debat aan te brengen zou onderscheid aangebracht kunnen worden tussen een formele en een materiële democratieopvatting. Donner had de eerste op het oog, Rouvoet de tweede. Democratie is niet louter het tellen van stemmen waarbij de helft (of tweederde) plus een gelijk heeft. Dat zou een formele opvatting zijn. In een reformatische staatsvisie echter wordt uitgegaan van een materiële, normatieve definitie van democratie. J.P.A. Mekkes formuleerde het zo in zijn standaardwerk *Ontwikkeling der humanistische rechtsstaatstheorieën* (p.36): "De materiële rechtsstaat naar christelijke

opvatting is alleen de staat, die zijne innerlijke competentiegrenzen kent en in acht neemt (...)." Er is dus een vast criterium dat de democratie en de macht beperkt.

Sharia en Nederland

In dit verband is de spannende vraag hoe de islam zich tot de democratische rechtsstaat verhoudt. In de islam staat de sharia centraal. Deze wet geldt voor zowel het religieuze als het seculiere leven. Is het daarmee wel te verenigen met het recht zoals dat in de westerse wereld is gegroeid?

Maurits Berger, een van de auteurs in dit nummer, onderscheidt drie vormen van sharia (*Nederlands Dagblad* 16-09-06). De eerste en meest voorkomende vorm is een slogan: 'Wij willen sharia' betekent eigenlijk 'Wij willen rechtvaardigheid'. Een tweede variant van de sharia is het enorme corpus van commentaren en geschriften omtrent regels en interpretatiemogelijkheden zoals die in de islamitische rechtswetenschap zijn neergelegd. Deze commentaren laten weinig eenstemmigheid zien: ze gaan van vrijzinnig tot rechtzinnig. De derde vorm is de sharia zoals die in bepaalde landen momenteel concreet vorm heeft gekregen. Veel moslims vinden echter een staat als Iran – waar de sharia is ingevoerd – geen goed voorbeeld van een islamitische staat.

Al met al is de werkelijkheid dus complexer dan ze lijkt.

Onwetendheid

Helaas is er in de westerse wereld veel onwetendheid en weinig nuance omtrent sharia en islam. Mede daarvoor zijn de angst en paniek soms groot. Dit nummer van DenkWijzer beoogt mede enige kennis van de islam bij te brengen en zo de meningsvorming over dit gevoelige onderwerp te stimuleren en te verdiepen. Centraal staat de vraag of islam en democratische rechtsstaat zijn te verenigen. Volgens de een is de islam naar haar aard gewelddadig en vijandig ten opzichte van andersdenkenden. De ander is optimistischer en vermoedt dat een lang proces ervoor zal zorgen dat islam en rechtsstaat goed samen kunnen gaan. Heeft de Westerse wereld niet ook een lang historisch proces moeten doormaken voordat minderheden konden worden geaccepteerd?

We starten dit nummer met een bewerking van een Engelstalige lezing van André Rouvoet. Het artikel is niet vertaald, maar de redactie vond het belangrijk genoeg om het te plaatsen, zeker in verband met de komende verkiezingen. Overigens is er wel een Nederlandse samenvatting toegevoegd aan het artikel.

Christian Politics and Islam¹

By André Rouvoet, ChristenUnie MP and leader of this party

The subject of this conference is 'Ethnic and religious diversity in Europe'.

In this lecture I would like to focus on two main issues. First, the present situation of Islam in the Netherlands and the recent developments that brought unto the surface some rather problematic aspects. And secondly, a Christian approach to Islam, related to the issue of the separation of Church and State, or – in general – the issue of religious diversity in a democratic society based on the rule of law.

Islam in the Netherlands

Let me start by giving you some facts and figures.

Worldwide there are estimated 1.3 billion Muslims. In 56 countries Islam is the majority religion; only two of them have a democratic system. In the Netherlands there are estimated 1,000,000 Muslims; this number might be overestimated: unlike Christian churches and denominations, mosques don't have the custom of registered membership. It is important to notice that there is an enormous diversity within the Muslim community: Turkish, Moroccan, Arab and others. 'The Muslim' is as clarifying on the position and convictions of any individual Muslim as 'The Christian'!

One of the major issues related to Islam is the problematic integration process we face in the Netherlands and other European countries. Along with it goes the realistic threat of subcultures, of citizens of foreign origin living apart from and maybe even growing apart from Dutch society and having their own problems like the language problem, unemployment and the reality of new generations 'living between two cultures'. It turns out that this

The biggest problem we face in our days is not 'Islamisation', but secularisation!

context gives fundamentalist imams the opportunity to have a growing influence on young (often highly educated) Muslims. So we see how an extremist version of Islam steadily spreads, especially via the Internet. Incidentally this leads to extremism, violence, young Muslims portraying 'the West' (especially the United

States of America: 'the Great Satan') as decadent, hostile to Islamic values and lifestyle, and sometimes even to the call for 'jihad' in the really violent meaning. After '9/11' (New York) and '3/11' (Madrid), we in the Netherlands envisioned two political murders: on Pim Fortuyn and on Theo van Gogh. Both were very outspoken in their criticism on Islam, which they viewed as 'a backward religion'. The first was murdered by an animal rights activist. The latter was a religiously motivated assassination, performed as a ritual slaughtering, and brought about in our society a broad sense of fear, uneasiness and alienation from (distrust towards) both the Muslims and the political elite, that had no answers to these acts of violence. At the same time, as a result of these developments, many members of religious, cultural and/or ethnic minorities feel out of place in our country, where they have lived for years or even decades; they feel unaccepted, distrusted, treated with hostility. Many Turkish or Moroccan fellow citizens feel being considered as potential terrorists. Recently, there was great national distress when a train passenger alarmed the police by mobile phone, because two Arab-looking men acted rather suspiciously in going to the lavatory one by one, carrying mysterious bags. The train stopped, all train traffic in a wide region was derailed, Special Forces entered the train... and found out these two men were just two simple train passengers with no plans for any terrorist action. Alls well that ends well, we could say. But in the following days many internet sites and chat boxes boiled with indignation about the scandalous treatment of these two 'brothers'. Many spoke in terms of war and revenge!

A Christian Approach?

How do Christians respond to the rise of a new religion in the Netherlands and in Europe? How about the uniqueness of Christianity, of the faith in Jesus Christ? What about the concept of theocracy? Isn't that a Biblical concept? Is this compatible with the separation of Church and State and freedom of religion? Does the Bible teach a Christian understanding of tolerance?

First of all, let me say that I myself, as a Christian, see with pain in my heart the rise of Islam in my country and in Europe. In some cases, unused churches have been taken into use by Muslims as Mosques. But instead of blaming Islam for using these former houses of Christian prayer and worship, we should blame ourselves for leaving these churches empty! The biggest problem we face in our days is not 'Islamisation', but secularisation! The coming of Islam to our part of the world poses a huge challenge for the Church to preach the Gospel and proclaim the Kingdom of Jesus Christ to all people!

But our issue today is not what the Church must do, but what the State must do. Therefore, we must consider closely the character of the relationship between State and Church (or: religious communities).

Church and State

The history of Christian politics tells us that there has been continuous attention for the issue of Church and State. How do they relate to each other? To what extent are they able to influence one another, directly or indirectly? Is the Church on a higher or rather on a lower plane than the State? Till this present day these matters have kept Christians separated in church life as well as in political life.

In the light of a Christian view of Society, the relationship between Church and State should first and foremost be defined by their distinctive nature and responsibilities. The Church is the congregation of Christ and is to be characterised as a religious community, whereas the State is a public legal community of government and citizens. With Groen van Prinsterer and other Christian political thinkers I contend that with the New Testament as our guide we can and must vindicate a separation of Church and State, in the sense of *discrimination*.

The State's concern is public justice, whereas the Church's is justice through faith! So here we have distinctive offices, from the basis of which we must conclude that the State cannot be reduced to the Church or *vice versa*. They do not relate to each other in terms of super ordination and subordination, but in terms of co-ordination. In the exertion of their respective offices they are basically independent. They do not derive their competence from one another, but directly from God.

By the way: strictly speaking, whenever we speak of 'the Church', we imply nothing beside the Christian church. Indeed, the word 'church' derives from the *kurios*, Lord, by

which the Bible refers to Jesus Christ. However, whenever we speak of the church as a societal sphere, the extent of reference increases, encompassing all religious communities without exception.

Key-role of the Church

Given the basic idea of Church and State being co-ordinate to each other, as are all societal spheres, we must make an additional observation. For this basic idea could be an invitation to believe that the church is 'just' a sphere like any other and is therefore levelled with the spheres of company, school, or marriage.

As for the Church, we should note that being a community of *faith by nature*, it holds a special position in society. We could say that the Church holds the key-role in society. This central position of the Church follows from the fact that the Church has been entrusted with the Word of God, whereas the authority of the Word of God is not confined to the Church. God's revelation bears decisive relevance to all domains of life and so to all spheres. It is the Church nurturing the believer through the preaching of the gospel, and preparing the believer to his office in the various spheres that he belongs to: as a father or son, as a member of the congregation or an elder, as an employer or an employee, as a citizen or a politician.

Theocracy

When we focus on the concept of theocracy, we must notice that this concept has different meanings. One meaning is derived from the literal translation, *i.e.* divine government. But theocracy is also seen as a legitimate for engaging the worldly powers to fight idolatry and false religion.

Christian politics cannot accept this concept of theocracy. The sword that Paul speaks of in Romans 13 was not given to the State to arbitrate in spiritual matters. Faith cannot be instilled by the sword: "Not by might, nor by power, but by my spirit" (*Zechariah 4:6*).

Faith cannot be instilled by the sword.

Whoever judges otherwise, believing that the government, being the servant of God, should 'hence' use its derived competence - including the power of the sword - in spiritual matters, overcharges government, because it overlooks its vocation to serve public justice. Indeed this would require the government to resist not only all non-Christian religions, but also liberal preaching in the Christian Churches!

Let me state very clearly that a Christian is a theocrat by definition. He is so by virtue of his positive acknowledgement of God's reign over all aspects of life. When we read the *Psalms*, we find innumerable pas-

sages making this divine government the object of praise (for example Psalms 24, 33, 47, 96, 97, 99). From this perspective, the recognition of God's reign should be reflected in all aspects of the Christian's life: in his family, in church, in his work and in politics. Indeed, what we are dealing with here is sanctification of life! This *theocratic inclination* is also characteristic of the Christian politician in his daily duties; that is in performing his responsibilities in his office as a servant of the government. Theocracy does not imply an alternative form of state or government to some other form of government, such as democracy. Nor does it imply a calling or responsibility for the government to resist and eliminate false religion. In this limited, non-ideological sense we can agree with characterizing the State as 'neutral': it gives all religions equal protection. So within the public domain there is room for everyone to act according to personal judgement and responsibility.

Freedom of Religion

An essential element in Christian political thinking has always been that government should be prevented from putting restraints on the conscience at all times. Of all institutions, a government realising from whom its authority descends will have to guarantee the freedom of thought and conviction of all citizens. In other words: a Christian State and freedom of conviction for everyone must be associated by definition. Safeguarding freedom of thought and freedom of religion is part and parcel of the responsibility to serve public justice. But then: what exactly do we understand by 'freedom of religion'? What does it imply in political practice, how far does this freedom range? We feel that the word 'public'

In this sense the State is 'neutral': it gives all religions equal protection.

provides us with a helpful and major support for establishing our position. It designates a key characteristic for government performance. The safeguarding role of the freedom of religion can only apply to the outward aspects, to the outside of the various denominations and denominational institutions. It is the government's responsibility to create public infrastructure enabling the citizens to perform their religious activities. Constitutional freedom of religion is to be considered an aspect of infrastructure.

This prevailing interpretation of freedom of religion would require the government to realise this freedom (equally for the various religions) on the one hand, and to refrain as much as possible from interfering with how these denominations use this freedom on the other. It is crucial to point out that religious communities themselves decide what makes up the contents of their confession. This does not suggest that there are no limits. Not anything goes as long as it is tagged 'freedom of religion'. Such limits may have been stipulated in the legal order (particularly in the penal code, e.g. the ban on polygamy and the restrictions on ritual slaughtering of cattle). However, limits may also have been set in order to maintain public order (e.g. rules concerning church bell ringing and summons to prayer, the ban on processions, clauses regarding licences for outreach campaigns, etc.).

Christian Politics and Islam

What are the consequences of all this for the issue of Christian politics and Islam? As said: we accept and tolerate the presence of a growing number of Muslims in our society and we defend their fundamental rights. But after what I have said about the relationship between Church and State, freedom of religion, you will understand it is crucial to realize that this is not just a matter of 'being practical', but of principle. We do so as a consequence of Christian political thinking: not by concession, but by confession! That is what I meant by 'a Christian understanding of tolerance'. No mistake: real tolerance does not imply indifference about the truth. But it does mean accepting that others have different convictions about it and for that reason think, believe and behave differently. Indeed, real tolerance hurts. If not, it is probably indifference. At the same time, the rule of law includes the obligation for Muslim citizens to act in accordance with the law, to abstain from violence, discrimination and acts of hatred. Freedom of religion is exercised within the framework of the Constitution and the national laws. In the present situation of growing extremism, violent fundamentalism and the promotion of a certain kind of violent *jihad*, it is not unnecessary to underline this. We must not be

naive! Such excesses must be fought. Misuse or abuse of fundamental rights cannot be tolerated. But in a State based on the rule of law, the answer to some extremists perverting their religion and abusing their rights is not to deny those rights to all Muslims.

Separation of Faith and Politics?

As a result of the feeling of uneasiness in society, connected with the relatively new phenomenon of a foreign and growing religion, a vehement debate on the – thus far generally accepted – principal of the separation of Church and State has been launched in Dutch politics. The trouble is that in this debate some libertarian, anti-clerical parliamentarians as well as populist newcomers are eager in playing the Islamic card and in doing so endangering long-time cherished fundamental rights like the freedom of religion and the freedom of speech and opinion. To my astonishment I hear self-proclaimed democrats and liberals plead for limiting the fundamental rights of specific groups of citizens. Freedom of religion is still acknowledged, but more and more religion-based convictions and opinions that do not fit in mainstream, secular thinking, are considered to clash with the separation of Church and State.

And as a result of this, we see a tendency towards an interpretation of the principal of separation of Church and State as the separation of faith and politics, which is – of course – something completely different. In my opinion, this tendency is a result of the fact that the original humanism of the first stage of the Enlightenment (which was relatively moderate in its appearance, not in the least because many leading humanists had a Christian background and still considered themselves as Christians), gradually developed into an outspoken and – especially in our times – even aggressive secular humanism.

Let's look as an example at the issue of the Pre-amble of the European Constitution: in the Draft-version the Enlightenment and the importance of humanistic values were outlined, but reference to the Judeo-Christian roots of European civilisation was intently left out! The European Union was to be humanist and secular or it was not to be at all.

This tendency of banning faith from the public domain must be strongly opposed. Let me say this from a personal experience: it is simply impossible to do my political job while leaving my Christian life- and worldview and my biblical convictions back home!

Beside that: I wouldn't know why this form of voluntary schizophrenia would be asked only of Christians or – generally speaking – religious people. What kind of a democracy would that be, where all kinds of life- and worldviews, including humanist, secularist, atheist belief systems, are valid and acceptable as source of political

choices, except religions?!

Conclusion

In conclusion: the separation of Church and State follows from a Christian understanding of tolerance and with that is to be considered part and parcel of Christian political thinking, while the separation of faith and politics is an impossibility and nothing more than an attempt of secular humanism to ban God and religion from the public domain. We cannot allow that to happen!

Samenvatting

Twee thema's staan centraal in dit artikel: (1) de huidige situatie van de islam in Nederland, en (2) een christenpolitieke visie op de islam.

(1) Een belangrijk aan de islam gerelateerd thema is integratie. Moeiten met integratie in de Nederlandse samenleving leiden incidenteel tot extremisme. Zie bijvoorbeeld de moord op Theo van Gogh. Die moord was mede de aanleiding voor veel beroering in de samenleving en tevens voor wantrouwen en vijandigheid jegens islamitische medeburgers.

(2) Voor christenen doet het pijn dat het aantal moskeeën in Nederland toeneemt, terwijl het aantal kerken afneemt. We moeten echter allereerst naar onszelf kijken, voor we iemand anders daarvan de schuld geven. Het grootste probleem vandaag de dag is niet islamisering, maar secularisering.

Kerk en staat zijn principieel onderscheiden. De staat moet zich bekommeren om publieke gerechtigheid, de kerk om rechtvaardigheid door geloof. Kerk en staat zijn twee nevengeschikte kringen met onderscheiden ambten. Ze staan in een coördinerende relatie tot elkaar en ontvangen hun bevoegdheden direct van God. De kerk vervult wel een sleutelrol in de samenleving, omdat haar het Woord van God is toevertrouwd. Dit Woord heeft relevantie voor de hele samenleving, inclusief de sfeer van de staat. De christenpoliticus accepteert Gods heerschappij over het hele leven, inclusief zijn politieke bezigheden. Een scheiding van geloof en politiek is dan ook onmogelijk.

Theocratische visies die menen dat geloof kan worden afgedwongen en bestreden door het zwaard overschatten de roeping van de overheid en miskennen wat christelijke tolerantie is. De staat mag geen onderscheid maken tussen religies. Ze verdienen gelijke behandeling. Een christelijke staat gaat per definitie samen met vrijheid van godsdienst. De grenzen van de godsdienstvrijheid worden bereikt als uitingen van religies ingaan tegen de rechtsorde of de openbare orde wordt verstoord.

Christelijke politiek tolereert dus principieel de aanwezigheid van de islam in Nederland. Tegelijk behoren moslims net als alle Nederlanders zich aan de eisen van de rechtsstaat te houden. Tegen extremistische excessen moet worden opgetreden.

¹ Dit artikel is een enigszins ingekorte versie van de lezing 'Islam and Christian politics', zoals gepubliceerd in *Ethnic and Religious Diversity in Europe - A Collection of Texts from the 1st ECPM Congress, 30 November – 2 December 2005, Leuven (Belgium)*.

Sharia: wat en waartoe het oproept

Door Herman Takken, Stafwerker stichting Evangelie & Moslims te Amersfoort

Kenmerkend voor de islam is het doen van voorschriften: een wet (de sharia) staat centraal. Tegelijk is niet duidelijk wat die wet precies inhoudt en zijn er voortdurend discussies over. Door alle aandacht in de media krijg je als buitenstaander de indruk dat de sharia de bron van alle geweld in naam van de islam is. Dat is echter te simpel geredeneerd.

Fatwa's, madrassa's, jihad, sharia: het zijn woorden die ondertussen 'ingeburgerd' zijn geraakt in onze taal¹. De reden is de decennialange aanwezigheid van grote groepen moslims in onze samenleving en meer nog de geweldadige ontwikkelingen sinds de 11e september van 2001. De woorden roepen bij velen een schrikbeeld op van een ons bedreigende islam. De richting waarin de islam zich ontwikkelt, vindt men gevaarlijk. 'Niet alle moslims zijn terroristen, maar wel bijna alle terroristen zijn moslims'. Moefties geven fatwa's waar de honden geen brood van lusten. De islam manifesteert zich met een term als 'jihad',

Het woord 'sharia' komt in de koran slechts eenmaal voor.

het voeren van een heilige oorlog. De term 'sharia' roept een doemscenario op met barbaarse wetten zoals steniging of stokslagen voor overspel, zware gevangenisstraffen voor blasfemie, het geselen van overtreders van kuisheidswetten en het afkappen van de handen van dieven. Maar wat betekenen deze termen nu echt? Wat hebben ze als achtergrond en wat roepen ze op?

De sharia in de koran

Wie naar het woord sharia in de koran zoekt, vindt niet veel. Het komt er slechts eenmaal in voor, soera 45:18. 'Daarna hebben Wij voor jou een normatieve richting (*sjarie'a*) van de ordening bepaald. Volg die dus en volg niet de grillen van hen die geen kennis hebben.' In dit vers heeft het nog niet de betekenis die het later in de islam zou krijgen. In het woord voor 'ordening' zit ook de betekenis van bevel, opdracht, dus ongeveer: de weg van wat je geboden wordt. In soera 5:48 staat een andere vorm van hetzelfde werkwoord: 'Voor een ieder van jullie hebben Wij

een norm (*sjar'an*) en een weg bepaald.' Het staat hier dus parallel met het woord weg. Oorspronkelijk betekent sharia de weg² of preciezer 'het uitgesleten pad naar de bron'. Vanwege schaarste aan water in de woestijn was het natuurlijk van levensbelang de weg naar de bron te weten. Zo belangrijk is het voor een toegewijde moslim om de juiste gedragsweg te kennen.

Men verwacht natuurlijk dat, ook al komt het woord 'sharia' nauwelijks voor in de koran, de zaak er inhoudelijk wel uitvoerig in behandeld wordt. De koran is immers vooral een wetboek. Maar ook dat beeld klopt niet. Er staan weliswaar voorschriften in voor de net ontstane en zich ontwikkelende moslimgemeenschap. Maar het gaat om zo'n 80 van de in totaal 6536 koranverzen die concreet geformuleerde rechtsregels bevatten. Ze komen vooral uit de late, Medinische periode van Mohammeds leven. In de koran treffen we verder uitvoerig profetenverhalen, lofprijzingen en bezweringsformules aan.

Vragen over 'wat wel en niet mag'

Ook al is de koran geen wetboek en geeft ze weinig wetsregelingen, de islam is wel een wetsgodsdienst in die zin dat een wet centraal staat. Islam is - naar de betekenis van het woord - onderwerping aan God op actieve wijze, concrete gehoorzaamheid aan Gods geboden. Vandaar voortdurend discussies over vragen als: *Heeft een moslim het recht zijn vrouw te slaan? Mag een moslimvrouw een man een hand geven? Mogen mijn kinderen Smarties³ eten? Mag een man gouden tanden hebben? Is paardenvlees geoorloofd (halaal)? Wat zeg ik als iemand niest? Mogen mijn kinderen Sinterklaas vieren? Mogen ze naar het kamp? Mag er een kerstboom in huis? Kan ik wel naar het Paasfeest op de christelijke school van mijn kinderen?* Deze en dergelijke vragen houden moslims lokaal en

internationaal intens bezig. We treffen ze aan in een rubriek in een Egyptische krant waarin lezers vragen kunnen voorleggen aan een moefiti, een kenner van de islamitische wet. We lezen erover in onze kranten in Nederland. We vinden ze in de discussies die moslimse jongeren met elkaar voeren via websites. Ze maken duidelijk dat het leven volgens de voorschriften van de islam van groot belang is.

De koran biedt niet voldoende

Wanneer moslims antwoord proberen te vinden op deze vragen, raadpleegt men allereerst de belangrijkste bron voor leer en leven, de koran. Maar omdat er zoveel zaken zijn waarover de koran geen informatie of uitsluitend geeft, gaat men daarna al gauw terug op de traditie van Mohammed. Vandaar dat de tweede rechtsbron het voorbeeld van Mohammed is. Wat was zijn gewoonte (soenna) en wat zei hij over allerlei zaken, ook de meest alledaagse? Men raadpleegt hiervoor de hadith, verzamelingen boeken met uitspraken en gewoonten van Mohammed. Als deze nog niet de vereiste antwoorden leveren, gaat men oude regels toepassen op de nieuwe situatie. Komt men er dan nog niet uit, dan vraagt men zich af wat de moslim gemeenschap ervan vindt (consensus). Moslims hebben onderling steeds verschillende accenten gelegd op deze vier rechtsbronnen. Er ontstonden wetscholen met verschillende visies op het gezag van de

verschillende bronnen. De school die men volgt in Saoedi-Arabië (Hanbalitische) staat bekend als conservatief en staat afwijzend tegenover allerlei nieuwigheden. De Turken hangen de Hanafitische school aan die sterk de nadruk legt op de derde rechtsbron (nieuwe regels afleiden van oude). Marokkanen hangen de Malikitische school aan die sterk het accent legt op de traditie van Mohammed (de soenna).

Een veelheid aan interpretaties

Hoe moeten we ons de sharia nu eigenlijk voorstellen? Is het een boek, zoals de koran, maar dan met allemaal wetsregels? Als er in de krant staat 'Afghanistan handhaaft de sharia', wat wordt daar dan mee bedoeld? Er zouden niet zoveel vragen en discussies zijn als de sharia één gezaghebbend boek was met duidelijke antwoorden op alle mogelijke vragen, maar dat is ze niet. Er is geen centraal leergezag en geen religieuze hiërarchie. Zelfs de beroemde en invloedrijke Al-Azhar⁴ is niet het gezaghebbende islamitische instituut dat bindende uitspraken kan doen. Fatwa's

De islam is een wetsgodsdienst.

(juridische uitspraken van moefties) blijven menselijk en zijn niet onveranderbaar. In principe kan elke daarvoor gediplomeerde schriftgeleerde zijn oordeel over een kwestie uitspreken, zonder dat daardoor eventueel tegengestelde

meningen van andere deskundigen komen te vervallen. Het gaat dus om een veelheid aan interpretaties en meningen waarover steeds veel discussie gaande is. Als we lezen dat 'Afghanistan de sharia handhaaft', betekent dat een lokale interpretatie van islamitische wetsregelingen. Marokkaanse jongeren in Nederland zullen zich lang niet altijd laten gezeggen door wat een strenge, oude imam uit Marokko hen voorschrijft. Een hodja die is overgekomen uit Turkije om geestelijke leiding te geven aan Turkse jongeren hier in Nederland, kent nauwelijks hun leefwereld en kan slechts beperkt zijn gezag laten gelden. De verschillen tussen imams of islamitische geestelijke leiders zijn groot. Denk aan de orthodoxe imam Al Moumni en de verlichte moslim Mohammed Ajouaou,

'Afghanistan handhaaft de sharia' betekent een lokale interpretatie van islamitische wetsregelingen

schrijver van 'De moslim die ik ben, notities over een rekkelijk geloof' (maart 2006). Jongeren kunnen voor de beantwoording van hun vragen ook hun toevlucht nemen tot cyber-imams via islamitische websites. De sharia is een concept, niet een boek, ook al zijn er talloze wetten opgeslagen in zogenaamde *fiqh*-boeken. *Fiqh* is de wetenschap van de toepassing van de sharia, kennis die is vastgelegd in uitvoerige en zeer gedetailleerde boeken.

Van geboden tot verboden

Wie er deze boeken op naslaat, krijgt een lijst met vijf categorieën voorgeschoteld waaronder alle handelingen van de mens ondergebracht kunnen worden.

1. *Fard* (verplicht). Bestrafing voor het nalaten; beloning voor het nakomen (bijv. 5 zuilen).
2. *Mandoeb* of *soenna* (aanbevelenswaardig). Beloning voor het nakomen. Geen bestraffing voor het nalaten (bijv. dhikr = Gods naam herinneren, 's nachts gebeden zeggen, trouwen).
3. *Moebaach* (indifferent). Er is geen beloning of bestraffing (bijv. de kleur van je kleren).
4. *Makroech* (afkeurenswaardig). Beloning voor het nalaten, maar geen bestraffing voor het doen (bijv. echtscheiding).
5. *Haraam* (verboden). Toch doen wordt bestraft; nalaten wordt beloond (bijv. eten van varkensvlees).

De sharia bestrijkt niet alleen het religieuze maar ook het seculiere leven. Wetboeken geven de volgende deelgebieden aan: kledingvoorschriften, huwelijksrecht, erfrecht, strafrecht, oorlog en vrede, religieuze minderheden en afvalligheid, belastingen, spijswetten, het verbod op *riba* (woekerrente), etc. Een betrekkelijk klein maar niet onbelangrijk deel van de sharia gaat dus over het strafrecht met zijn *hoedoe* wetten⁵. Wat we bij deze *hoedoe* wetten aantreffen is vaak het eerste wat de sharia bij niet-moslims oproept: straffen op overtredingen die op een

modern mens zo schokkend overkomen dat ze de journalisten halen. Mede hierdoor stuit elke gedachte aan een implementatie van islamitische wetten in onze samenleving op torenhoog verzet.

Jihad

Wat geldt voor de sharia geldt ook voor dat andere 'enge' woord: jihad. In eerste instantie betekent het 'geloofsijver, je inspannen (voor de zaak van de islam), je plichten zo getrouw mogelijk volbrengen', de betekenis die het nog steeds vooral bij moslims zelf oproept. Jihad kan ook gewapende strijd betekenen. *Jihad* en *qital* (strijden, doden) komen vaak gezamenlijk voor in Medinische soera's waar het gaat over de strijd die Mohammed moest voeren om de prille moslimgemeenschap te doen zegevieren. Volgens sommigen is er al een ontwikkeling in de betekenis van het woord ten tijde van Mohammed. 'Het accent van "zich inspannen voor Gods zaak" verschuift steeds meer naar de op den duur verplichte strijd tegen de ongelovige Mekkaanse afgodendienaars'⁶. Na Mohammeds dood krijgt jihad nog sterker de lading van fysiek geweld. De hadiethverzameling van Boechari bevat een hoofdstuk 'Vechten (jihad) voor de zaak van Allah' waaruit blijkt dat jihad gericht is op de expansie van het islamitische gebied.

Islam en rechtsstaat

De laatste jaren is er veel gediscussieerd over vragen als: 'Kunnen islam en democratie samengaan? Is de ware islam een militante islam? Is geweld verankerd in de koran, hadieth en sharia?' Van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) verscheen een rapport⁷, waar op deze materie wordt ingegaan. In de strijd tegen 'terrorisme in naam van de islam' wilde men die vragen - en vooral ook de antwoorden daarop - helder krijgen. Volgens Maurits Berger, die meewerkte aan het rapport, kunnen islam en democratie wel samengaan. De feitelijke situatie van een aantal landen toont ook aan dat het kan. Indonesië en Turkije, behorend tot de landen met de meeste moslims, hebben democratieën, ondanks grote problemen met de eerlijkheid bij verkiezingen. Ook Mali, een van de armste landen ter wereld met een 99% moslimbevolking, heeft vrije en eerlijke verkiezingen. Het zijn vooral Arabische landen die er grote problemen mee hebben.

De antwoorden van het rapport zijn geruststellender dan menig een lief is. In *Trouw* stonden herhaaldelijk artikelen over de gevaren en gewelddadigheden van de islam onder andere van Piet Winnubst (schuilnaam) en ds. Sam Janse. Mevrouw Anne-Marie Delcambre (*Trouw* 19-8-06) ging zover te stellen dat de gematigde islam niet bestaat. Of, zoals iemand mij eens zei: een gematigde moslim is een *contradictio in terminis*. Een hardere klap in het gezicht van moslims is nauwelijks denkbaar.

Wat is de ware islam?

De vragen van hierboven dienen mijn inziens eerst en vooral door moslims zelf beantwoord te worden. We dienen hen ruimte te geven een eigen interpretatie van hun geloof, de kans te bieden op een eigen wijze met de bronnen van hun geloof om te gaan. Iedere moslim die zijn gewelddadige, terroristische daden rechtvaardigt met een beroep op de koran en hadieth, zal *daar* op aangepakt moeten worden. De opvatting dat de *islam* naar haar aard gewelddadig is, deel ik niet. Het zou moeten leiden tot het bestrijden van de islam met alle consequenties van dien. Al is dan nog verre van duidelijk hoe de islam bestreden zou moeten worden. Zou de verkoop van de koran verboden moeten worden? Moet er voor moslims een soort dhimmi-status⁸ komen, inperkende maatregelen om hun geloof publiekelijk te uiten...?

We dienen moslims, die inspiratie halen uit de islam en haar bronnen voor het werken aan vrede in de samenleving, serieus te nemen. Tariq Ramadan neemt publiekelijk afstand van uitspraken en handelingen die geweld legitimeren. En niet alleen hij, Ramadan is de vertolker van de stem van veel moslimjongeren.

De koran maar ook de bijbel

In discussies wordt herhaaldelijk naar voren gebracht dat de koran in dit opzicht vergeleken kan worden met de bijbel. Daar komen immers ook veel wetsregelingen voor - zelfs meer dan in de koran - en staan dezelfde verschrikkelijke straffen als die we lezen in de koran. Ook in Deut. 25 gaat het over straffen als stokslagen en het afkappen van de hand... In Num. 21:3 lezen we dat de HEER Israël te hulp kwam bij het uitleveren van de Kanaänieten die allen gedood werden. Deut. 7:2 meldt dat de HEER de overwinning schenkt op de volken in Kanaän. Er mag hun geen genade verleend worden.

Voor dergelijke geweldsteksten hebben christenen allerlei oplossingen gevonden, interpretaties die er voor zorgen dat geen enkele christen ze ziet als een letterlijke, goddelijke opdracht in de wereld van nu⁹. Ook is het van belang te weten dat nergens in de bijbel oorlogen voorkomen om het geloof in God te verbreiden. Ze zijn er wel om het volk te verdedigen of te bevrijden opdat het God in vrijheid kan dienen.

Slot: voorkeur voor Mekkaanse versie

Ook al is hun aantal nog gering, er zijn moslims die omgaan met geweldsteksten in de koran zoals christenen met de bijbel. Eén van de interpretatiesleutels die zij gebruiken is het letten op de historische en locale context van de verzen en zich er voor hoeden deze klakkeloos over te zetten naar de wereld van nu. Een andere sleutel heeft te maken met de term abrogatie (naskh), de kwestie van 'opheffende en opgeheven teksten' (*Al Naasikh wa'l Mansoekh*) in de koran. Waar verzen elkaar tegenspreken geldt dat latere verzen eerdere verzen opheffen. Dat

betekent feitelijk dat in die verzen de Mekkaanse islam wordt opgeheven door de Medinische waarin geweld wordt gepredikt.

In het voorjaar van 2005 heeft de Anglicaanse bisschop en islamkenner Kenneth Cragg op een studiedag te Amersfoort gesproken over de vraag naar de toepasbaarheid van de koran in het heden. Daarbij suggereerde hij, op basis van een nieuwe manier van lezen bij islamitische theologen¹⁰, 'een omgekeerde abrogatie'. De Mekkaanse versie van een zichzelf uitleggend, predikend geloof krijgt hierbij voorrang boven de Medinische versie van een in slagorde opgesteld vechtend geloof. Het pleidooi voor 'een omgekeerde abrogatie' verwerpt niet wat 'ooit' definitief was voor een bepaalde

De sharia bestrijkt niet alleen het religieuze maar ook het seculiere leven.

tijd. Het ontkent niet wat *toen* heerschappij voerde. Maar de relevantie en toepasbaarheid ervan is in een wereld vol geweld en verdeeldheid die snakt naar verzoening en vrede op de achtergrond gekomen. Deze tijd en wereld vraagt naar een geloof dat wil overtuigen door het woord zonder dwang. Cragg wees erop dat naar zijn ervaring de meerderheid van de moslims die in de diaspora verblijven (25 procent) in hun minderheidspositie de voorkeur geeft aan de Mekkaanse versie. Wie de islam typeert als een in wezen gewelddadige godsdienst met de sharia als de kwalijske bron van het geweld, loopt hen die de islam als vrede-lievend interpreteren en beleven voor de voeten en roept negatieve tegenkrachten op waar niemand mee gediend is.

- 1 Een aantal Arabisch islamitische termen, zoals 'koran' en 'moskee', zijn al geruime tijd geleden vernederlandsd. De laatste tijd komen daar vanwege het veelvuldige gebruik steeds meer termen bij. We geven sharia en jihad in dit artikel niet weer met de regels van een nauwkeurige Nederlandse transcriptie (*sjarie'a, djihaad*), maar als het ingeburgerde Nederlands woord 'sharia' en 'jihad' (Nederlandse taalunie spelling 2005).
- 2 In het hedendaagse Arabisch gebruikt men het woord *sjaari'a* voor een 'weg', dus met verlenging van de klinker in de eerste lettergreep in plaats van de tweede.
- 3 In Smarties zitten kleurstoffen waarin varkensvetten verwerkt zijn.
- 4 's Werelds oudste universiteit. De theologische faculteit, verbonden aan de Al-Azhar moskee, is een invloedrijke school voor de studie van de islam.
- 5 *Hoedoe* is het meervoud van *hadd*, letterlijk grens of begrenzing. Het betreft het strafstelsel van een islamitische staat met rechtbanken, principes als onschuldig tot het tegendeel is bewezen, maatstaven voor bewijs, etc.
- 6 Uit het artikel 'De djihaad in de vroege islam' van Fred Leemhuis in *Heilige oorlogen* (red. Gosman en Bakker, 1991, pag. 52)
- 7 WRR, *Dynamiek in islamitisch activisme. Aanknopingspunten voor democratisering en mensenrechten*, Amsterdam, 2006.
- 8 De discriminerende positie van joden en christenen in de wereld van de islam. Zij mochten hun geloof binnenskamers bewaren maar moesten de superioriteit van de islam erkennen en een speciale belasting (dijiza) betalen.
- 9 In een boekje uit 1985 van Ed Noort (*Geweld in het Oude Testament*) worden acht mogelijke antwoorden gegeven op de vraag naar de geldigheid van geweldsteksten.
- 10 Abdullahi An-Na'im is een van hen. Hij schreef *Toward an Islamic Reformation*.

Praten om de lieve vrede wil¹

Onderscheiden waar het in het gesprek met moslims op aankomt

Door drs. Gert-Jan Segers, voormalig beleidsmedewerker bij de RPF Tweede Kamerfractie (1994-1999). Sinds oktober 2000 is hij uitgezonden door de GZB naar Cairo, alwaar hij werkt aan een christelijk studie- en toerustingcentrum.

Zolang ik in het Midden-Oosten woon, is het hommeles. Voorzover ik kan nagaan komt dat niet door mijn aanwezigheid, maar ondertussen bepaalt het mijn verblijf hier wel. En als ik kijk naar de brokstukken van het vredesproces, het mislukkende democratiseringsproces en de groeiende kloof tussen de islamitische wereld en het Westen, dan vraag ik me vooral af hoe we de dialoog met onze moslimnaasten nog aan kunnen gaan. Wat is een christelijk antwoord op de crisis in het gesprek met onze moslimnaaste?

Het lijkt een en al ellende de afgelopen zes jaar. Het begon met de tweede Intifada in 2000, werd gevolgd door Palestijnse zelfmoordaanslagen, 9/11, Pim Fortuyn en zijn Koude Oorlog met de islam, de oorlog in Afghanistan in 2001, de oorlog tegen Irak in 2003, de moord op Theo van Gogh in 2004, bloedige aanslagen in Madrid en Londen in 2005, cartoonrellen en ophef over een belegerd citaat van de Paus, dit jaar. Het is dat ik christen ben, maar anders zou ik er moedeloos van worden. Want van de krantenkoppen word je niet vrolijk.

Tijd en wijze weten

Omdat ik God vertrouw dat Hij zijn wereld in de hand houdt, geef ik de moed niet op. Geïnspireerd door wat Paulus schrijft aan de Filippenzen (1:9, 10), denk ik dat liefde, inzicht en fijnzinnigheid ons leren om te onderscheiden waar het op aankomt in onze dialoog met moslims. Preciezer gezegd, het is onze taak om te onderscheiden *wanneer* het *waar* op aankomt en *wanneer* ik wat zeg. Wat wij moeten leren, is om tijd en wijze te weten. Het is mijn ervaring dat ik alles wat ik op mijn hart heb tegen moslims kan zeggen, ook mijn heftigste kritiek op de islam. Ik heb gemerkt dat de meeste moslims tegen een stootje kunnen, maar wel als we tijd en wijze weten, als er respect en vertrouwen is. Als we een appeltje met de islam te schillen hebben – en als je je verdiept in de islam is dat onvermijdelijk – zal de liefde ons leren wanneer we moeten spreken.

Ik denk dat het cruciaal is om in het gesprek met moslims drie niveaus te onderscheiden: de politieke dialoog (over de samenleving), de theologische dialoog (over het kennen van God, ethiek, omgang met de Schriften) en de persoonlijke ontmoeting. De meeste problemen ontstaan als we de drie dialogen verwarren, als we goede dingen op het verkeerde moment zeggen. Als we bijvoorbeeld onze theologische bezwaren tegen de islam inbrengen in een politieke discussie, of als we van onze persoonlijke afkeer van een hoofddoek een politiek punt maken.

Uitglijders in politieke debat

Als je geen rekening houdt met de eigen aard van het politieke debat², loopt het snel uit de hand. Als Ayaan Hirsi Ali in de krant zegt dat Mohammed naar de huidige maatstaven een perverse man was omdat hij met een zesjarig meisje trouwde (*Trouw*, 25 januari 2003), dan is dat een voorbeeld van iemand die niet weet te onderscheiden wanneer het *waar* op aankomt. Je duwt als (toenmalige) politica zo alle moslims van je af, kwetst ze en bereikt er geen enkel politiek doel mee. Het seksuele gedrag van een Arabier uit de zevende eeuw is politiek niet relevant, tenzij zijn volgelingen pleitbezorgers van pedofilie zijn. Maar dat is niet het geval. Daarom lijkt het mij heilzaam dat een politicus in het publieke gesprek

zich niet tot in detail uitlaat over de profeten en heiligen van andere religies.

Maar in een persoonlijk gesprek, of zelfs in een theologische discussie, kunnen moeilijk verteerbare aspecten van Mohammed's leven worden gedeeld. Ik denk dat het legitiem is om moslims te vragen naar *hun* kijk op bepaalde gebeurtenissen uit Mohammed's leven, zoals het feit dat Mohammed alle mannen van een joodse stam heeft laten ombrengen (Banu Qurayza).³ Het is wat mij betreft een voorbeeld aan de hand waarvan ik kan uitleggen dat Jezus en Mohammed voor mij twee onvereenigbare grootheden zijn. Ik heb daarna nog nooit doodsb bedreigingen gehad, nooit ruzie gekregen zelfs.

Ik heb gemerkt dat de meeste moslims tegen een stootje kunnen, maar wel als we tijd en wijze weten.

Maar als je zoals Geert Wilders niet nalaat om 'de islam' als *het* grote politiek probleem te benoemen, dan veroordeel je ook de gematigde en tolerante moslims tot het onzure gezelschap van haatpredikers en extremisten die altijd al hebben beweerd dat 'het Westen' het op 'de islam' heeft gemunt. Dan wordt je angst vanzelf een *self-fulfilling prophecy*.

Uitglijders in het theologische debat

Andersom kan het ook gebeuren dat een politiek correct standpunt het theologische debat op een oneigenlijke manier beïnvloedt. Zo wordt het verlangen naar het vreedzaam samenleven van moslims en christenen nogal eens onderbouwd met de stelling dat moslims toch ook in God geloven. Alsof je alleen maar vreedzaam kunt samenleven wanneer je een vorm van godsgeloof deelt. Alsof je alleen een theologische dialoog kunt aangaan als je een soort inclusieve, allesomvattende en dus vage waarheid deelt. Er is bijvoorbeeld een *Stichting voor interreligieuze dialoog*, die het gesprek tussen joden, moslims en christenen wil bevorderen. Dat is natuurlijk een mooi streven, want zolang er gepraat wordt, vallen er geen doden. Alleen, op de website van deze stichting staan niet slechts theologische ontmoetingen aangekondigd, maar ook interreligieuze vieringen. Alsof je alleen met elkaar kunt praten als je van alle overtuigingen een vaag soort potpourri maakt en een gezamenlijk 'respect voor het Hogere' overhoudt. Waar het interreligieuze gesprek overgaat in een interreligieuze viering, daar ontstaat een nieuwe religie die volgens mij weinig met Jezus Christus te maken heeft.

Er zijn ook islamitische versies van hetzelfde misverstand dat je alleen maar samen verder kunt als je een gezamenlijke geestelijke noemer hebt. Abdelwahab Meddeb, een Parijse wetenschapper van Tunesische afkomst, schreef het essay *Islam and its Discontents*. Hij beschrijft hoe de

islam vanaf ongeveer de dertiende eeuw is veranderd van een creatieve en verlichtende beschaving die 'ja' zegt, in een beschaving die alleen maar 'nee' zegt, die weigert, reactionair is en voornamelijk haat opkropt en wacht tot het moment waarop ze sterk genoeg is om zich te kunnen wreken. Meddeb beschrijft het geestelijke gezwel dat in de dertiende eeuw in de islam is geplant door Ibn Taymiyya uit Syrië en via Abd El-Wahhab in de achttiende eeuw en de latere Saoedische Wahabieten nu een groot deel van de islam heeft aangetast. Hij noemt Osama Bin Laden ook geen toevallige extremist, geen islamitisch ongelukje, maar het logische product van een zieke theologie die vanuit Saoedi-Arabië de hele islamitische wereld beïnvloedt. Op iedere pagina van zijn essay lees je zijn verdriet over deze ontwikkeling en lees je zijn hoop dat de islam ooit weer verder kan waar het in de twaalfde eeuw is gebleven.

Ware tolerantie verdraagt ook de leugen

Meddeb hoopt opnieuw op een islam die openstaat voor de antieke filosofie, christendom, jodendom en zelfs voor vormen van Hindoeïsme. Meddeb hoopt dan dat 'het universele zal schijnen in de verschillende uitdrukkingen ervan'. Dat zou ertoe moeten leiden dat christenen ook Mohammed erkennen als een heilige persoon. Kortom, het komt goed als de verschillende religies elkaar respecteren als heilige, goddelijke religies die alleen maar samen en met elkaar de universele waarheid reflecteren.

Tolerantie

Het is dezelfde vreemde voorwaarde voor tolerantie, voor een vreedzame samenleving, namelijk dat je eerst een vorm van geestelijke en theologische eenheid moeten hebben bereikt, voordat je met de ander kunt samenleven en andermans geloof kunt tolereren. Dat lijkt mij een misvatting. Ware tolerantie verdraagt namelijk ook de leugen, tenzij die leugen natuurlijk levensbedreigend wordt. Jezus leert dat God het kruid en het onkruid samen laat opgroeien en dat het laatste oordeel God toekomt. Er moet in de samenleving ruimte zijn voor kruid en onkruid.⁴ Je hoeft de waarheid niet eerst te verdraaien voordat je de leugen kunt tolereren, maar je laat ze juist naast elkaar staan en spreekt af dat je elkaar de hersens niet inslaat.

Kortom: als we het politieke gesprek, het theologische gesprek en het persoonlijke geloofsgesprek door elkaar halen, maken we brokken. De politieke discussie raakt vergiftigd, de theologie raakt verduisterd en zelfs het persoonlijke gesprek verstomt. Want als zowel christendom als islam goddelijke religies zijn, dan valt er weinig meer te bespreken als je bij elkaar over de vloer bent. Dan valt het persoonlijke gesprek stil en blijven er hoogstens nog interreligieuze vieringen over. Maar ondertussen wordt een eenheid gesuggereerd die er niet is, een eenheid waar de islam weinig ruimte voor geeft en een eenheid die afbreuk doet aan de uniciteit van Jezus Christus' lijden, sterven en opstanding.

Als we daarentegen weten waar het in de politiek, in de theologische ontmoeting en in onze persoonlijke ontmoeting met moslims op aankomt, dan komen we werkelijk verder. Alleen zo kunnen we in de samenleving de boel bij elkaar houden en recht doen aan het evangelie.

Politieke agenda

De islam zal in toenemende mate onze politieke, theologische en missionaire agenda bepalen. In dit verband laat ik de theologische dialoog even voor wat die is. Maar als het om de politieke agenda gaat, is de islam een belangrijk punt. De verhouding tussen de islam en de westerse

*Laat de ChristenUnie hierin
maar het voortouw nemen*

democratie zal van cruciaal belang zijn voor onze toekomst. En de positie van moslims in onze samenleving zal steeds belangrijker worden in ons gesprek over de inrichting van de samenleving.

Het is de grote vraag in hoeverre de islam en de westerse democratie kunnen samengaan. Islam heeft een oude

traditie van ongelijke behandeling van minderheden. In een westerse islam kan daar geen sprake van zijn. Vrijheid van meningsuiting en de vrijheid om je tot een ander geloof te bekeren zijn fundamentele vrijheden in het Westen. Als er geen westerse islam ontstaat, dan zal ofwel de islam uit het Westen verdwijnen, ofwel de westerse vrijheid. Het zou zeer op zijn plaats zijn als christenpolitici samen met islamitische politici en maatschappelijke vertegenwoordigers om de tafel zouden gaan zitten om elkaar op deze onderwerpen te bevragen.

Taak ChristenUnie

Laat de ChristenUnie hierin maar het voortouw nemen. Je kunt met zo'n gesprek laten zien dat je je nieuwe landgenoten volstrekt serieus neemt, maar tegelijk ook dat de onderwerpen je ernst zijn. Het zal geen vrijblijvend gesprekje bij een kopje thee zijn. Maar het zal erom gaan dat ook de Europese islam godsdienstvrijheid omarmt, niet als een middel om een eigen plaats te bevechten, maar als een fundamenteel mensenrecht voor alle mensen in alle landen.

Daarmee komt vanzelfsprekend ook het gebrek aan vrijheden in de islamitische landen aan de orde. In ons gesprek over vrijheden, over islam en democratie, kunnen we er niet omheen dat christenen en andere minderheden in islamitische landen in meer of mindere mate verdrukt worden. Het is de taak van de christelijke politiek om onvermoeibaar voor onze christenbroeders en -zusters op te komen. Want zonder de betrokkenheid van christenpolitici zal er niet veel van terecht komen.

Geldstroom

Daarnaast is er vanuit landen als Saoedi-Arabië, Koeweit en andere Golfstaten een constante stroom van geld naar het Westen, waarmee moskeeën worden gebouwd en islamitische stichtingen worden opgericht. Wat mij betreft is dat een uiterst ongewenste situatie. Als we weten dat al die landen ondemocratische staten zijn, waarin minderheden en vrouwen bijna rechteloos zijn en er geen godsdienstvrijheid is, dan graven we ons eigen graf door alle ruimte te geven om vanuit die landen een onvrije ideologie te laten importeren. Dat lijkt me een goed voorbeeld van een heet hangijzer dat we volledig politiek kunnen houden en waar we geen belediging bij nodig hebben. We hoeven geen enkele moslim op het hart te trappen als we zeggen dat godsdienstvrijheid en andere mensenrechten ons ernst zijn en wanneer we geldstromen vanuit het buitenland daarop controleren. Onvrijheid is een politiek probleem. Ongelijke rechten van meerderheden en minderheden zijn een politiek probleem. Ongelijke rechten tussen mannen en vrouwen zijn een politiek probleem. Zolang we het politiek houden, kunnen politici zonder gevaar voor eigen leven zich sterk maken voor vrijheid.

Persoonlijke ontmoeting

In mijn Egyptische jaren heb ik er inmiddels heel wat politieke discussies op zitten. Over 11 september, over Israël, over Irak, Bush, Zarqawi en Osama Bin Laden, over godsdienstvrijheid. Meestal ging het goed, maar soms eindigde het ook in gehakketak. Ik heb ook heel wat theologische discussies gevoerd met taxichauffeurs. Als zij mij vertelden dat ik in drie goden geloof en dat Mohammed al in de Bijbel is aangekondigd, dan was ik natuurlijk geroepen om dat recht te zetten. Maar de beste herinneringen bewaar ik aan de gesprekken van hart tot hart. Dan lieten we Bin Laden, Bush, Sharon en de mogelijke vervalsing van de Bijbel er buiten.

Ik reed een keer mee met een taxichauffeur met een dikke baard, een serieuze moslim dus. We spraken over de Drie-eenheid en de menswording van God. Toen we bij ons huis waren, zette hij zijn auto stil en de motor af. Hij wilde weten hoe het zat. Hij keek me recht aan en vroeg me hoe dat dan toch kon, een Almachtige God aan een kruis. Ik heb hem proberen uit te leggen dat Gods komst vanuit de hemel naar de aarde Hem alleen maar groter maakte. En dat het kruis, Gods vrijwillige lijden, geen onmacht was, maar juist het zichtbare bewijs dat God van ons houdt. Hij vroeg me voor hem te bidden en dat heb ik gedaan. God weet wat dat uitgewerkt heeft. Dat soort ontmoetingen zijn de beste.

Ook ChristenUnie-vertegenwoordigers kunnen eigenlijk alleen maar het politieke gesprek op het scherp van de snede aangaan als ze niet ook persoonlijke contact met moslims hebben. Ik kan alleen maar hopen dat CU'ers (nog) meer uit hun comfort zone willen kruipen. Nog meer het contact zoeken met de Achmeds om hen heen. Om werkelijk samen te leven, om te streven naar vrede in ons land, om kennis te maken met de wereld van de islam, om moslims uit te dagen en om zelf uitgedaagd te worden.

Dat allemaal in het geloof dat God ook Achmed zo lief heeft dat Hij zijn enige Zoon heeft gegeven, opdat Achmed niet verloren gaat, maar eeuwig leven heeft.

1 Dit artikel is een verkorte versie van een lezing die Gert-Jan Segers 7 april jl. hield voor Sensor. De lezing is in druk verschenen onder de titel *Achmed en ik, hoe werkt de dialoog tussen christenen en moslims?*

2 Naar mijn opvatting gaat het politieke gesprek naar 'de eigen aard' meer over publieke gerechtigheid dan over private geloofsopvattingen waar je al dan niet in kunt geloven. Zie bijvoorbeeld: A. Rouvoet, *Reformatische Staatsvisie*, 1992.

3 Maxime Rodinson, *Muhammad*, 2002, p. 213

4 Vgl. *Matteüs* 13,30

Het nieuwe islamitische geweld¹

Door dr mr Maurits S. Berger, senior research fellow Instituut Clingendael

Er bestaat met name in het westen de neiging om de hedendaagse djihad te vereenzelvigen met alle vormen van modern 'islamitisch geweld'. Dat verdient nuancering.

Ten eerste is er een verschil tussen geweld gepleegd door moslims, en geweld dat wordt gepleegd in naam van de islam. De meeste Palestijnen die in de zestiger en zeventiger jaren terroristische acties uitvoerden tegen Israël waren moslim, maar hun strijd werd gevoerd in naam van nationaal verzet. Religie, en islam in het bijzonder, speelde in deze strijd geen rol. Dat blijkt ook uit het feit dat een van de meest gezochte Palestijnse terroristen, George Habbash, een christen was. Ook revoluties, zoals die van Egypte (1952), Irak (1958) en Syrië (1963) werden gepleegd door moslims, maar in naam van nationalisme en socialisme.

Het is pas sinds de tachtiger jaren dat de islam als een motivator en rechtvaardiging wordt gebruikt voor gewelddadige acties als verzet en revolutie. Dat deze omslag in deze periode is gekomen is niet zo verwonderlijk: juist het einde van de zeventiger jaren en het begin van de tachtiger is het moment geweest dat islamitisch activisme aan populariteit won en van invloed werd op alle maatschappelijke en politieke terreinen. Ook het geweld werd voorzien van een islamitische ideologie. Dit wordt vaak gemakshalve samengevat onder de noemer 'islamitisch terrorisme', maar daar past de tweede en belangrijkste nuancering. Door islamitisch militante groeperingen worden namelijk verschillende soorten doelen nagestreefd. De twee belangrijkste daarvan zijn de omverwerping van het eigen regime, en verzet tegen een buitenlandse bezetter. Inmiddels is daar ook een ander doel bijgekomen dat we zouden kunnen samenvatten als de verdediging van de islam. Dat verschilt met de eerste twee doordat het veel minder concreet is, en bovendien een verontrustend internationale dimensie heeft gekregen. In dit artikel zullen de kenmerken van deze drie uitingen van islamitisch geweld besproken worden.

1. Omverwerping van eigen overheid

Het omverwerpen van het eigen regime gebeurt door een coup of een revolutie. Militaire coups met een islamiti-

sche ideologie zijn gepleegd in Pakistan (1977) en Sudan (1983). Een 'islamitische' revolutie heeft alleen plaatsgevonden in Iran (1979). Afghanistan onder de Taliban (1994-2001) en de huidige gebeurtenissen in Somalië zijn van weer een andere orde: daar was noch sprake van een militaire coup, noch van een revolutie, maar eerder van een tussenstand in een al jarenlang voortslepende burgeroorlog.

De Iraanse revolutie verdient nadere aandacht, al was het maar omdat zij de inspiratie is geweest voor vele islamitische bewegingen. De vergelijking met de andere twee grote revoluties, de Franse en de Russische, dringt zich hierbij op. Ook daar was een krachtige ideologie nodig om de breed gedragen onvrede over een despotisch regime gecombineerd met een algehele politieke, economische en sociale crisis, te bundelen. In Iran bleek de islam het beste bindmiddel te vormen voor de revolutionaire krachten, ofschoon niet alle revolutionairen de denkbeelden van Khomeini deelden. Maar Khomeini appelleerde wel aan de grote massa door te hameren op de typisch shi'itische beleving van de islam die zich verzet tegen onderdrukkers en ontfermt over de armen en misdeelden. Dit, en allerlei andere omstandigheden, maakte de situatie in Iran uniek. En ofschoon de regimes van veel omliggende moslimlanden lange tijd bevreesd zijn geweest dat de revolutie naar hun landen zou overslaan, is het zeer de vraag of de omstandigheden bij hen voldoende voedingsbodem leverden voor een volksopstand zoals deze in Iran heeft plaatsgevonden.

Wel hebben enkele van deze landen, zoals Egypte of Algerije, en later ook Saudi-Arabië, te maken gekregen met kleine groeperingen die door aanslagen trachten de regimes van die landen te destabiliseren. De ideologie en omstandigheden van deze groepen zijn echter anders dan die van Iran. De islamitisch-terroristische organisaties richten zich niet alleen tegen het regime, maar tegen de maatschappij als geheel die in hun ogen alleen door geweld teruggevoerd kan worden naar de islam. Zij

ontberen daardoor het brede draagvlak zoals de revolutionaire beweging in Iran die had, al was het maar omdat zij hun aanslagen ook richten tegen mede-burgers en mede-moslims. Ook hun ideologie is anders dan die van Khomeini. Khomeini's slogans als 'de Islam komt voort uit de massa's en niet de rijken', en 'de Profeet waardeert het zweet van de arbeider meer dan het bloed van de martelaar' maakte de islam in Iran tot een ideologie waarin klassenstrijd een belangrijke rol speelde.

2. Nationaal verzet

De meest voorkomende vorm van islamitisch geweld is de militante islam tegen een buitenlandse bezettingsmacht. Het bekende voorbeeld is dat van de mudjahideen (letterlijk 'dijhad-voerders', maar in de jaren '80 en '90 in het westen bekend als vrijheidstrijders) in Afghanistan die vanaf de Sovjetinval in 1979 tot de terugtrekking in 1989 tegen de Sovjettroepen hebben gevochten. De islam was ook de bron van inspiratie voor de Hizbollah in Libanon, dat vanaf 1983 tot 2000 tegen de Israëlische bezettingsmacht in Zuid-Libanon vocht, en Hamas, dat vanaf 1989 de verzetsrol tegen Israël overnam van de PLO. Inmiddels hebben ook guerrillabewegingen in landen als Rusland

(Tjetjenië) en India en Pakistan (Kashmir) de islamitische mantel omgeslagen.

Overigens staan zij niet altijd alleen in hun strijd tegen de buitenlandse bezetter - andere organisaties met afwijkende ideologieën voeren dezelfde strijd vaak al veel langer. De ideologie van islamitisch verzet won echter enorm aan populariteit door zijn succes: de Sovjet-Unie trok zich in 1989 terug uit Afghanistan, en Israël in 2000 uit

Het is pas sinds de tachtiger jaren dat de islam als een motivator en rechtvaardiging wordt gebruikt voor gewelddadige acties als verzet en revolutie

Libanon. Of dit werkelijk het gevolg is van deze verzetsbewegingen doet op zichzelf niet ter zake. Van belang is dat zij dat zelf zo ervaren, wat een euforisch gevoel teweeg bracht van de David die Goliath kan verslaan - mits hij maar in naam van de islam vecht. Hetzelfde geloof geeft de islamitische militanten het vertrouwen dat zij ook de andere militaire supermacht, Amerika, uit Irak zullen verjagen.

Met dat uitgangspunt worden met terugwerkende kracht de eerdere verliezen van Arabische landen verklaard, met name het traumatische en onverwachte verlies van de gezamenlijke Arabische strijdkrachten van Egypte, Jordanië en Syrië tegen Israël in de Zesdaagse Oorlog van 1967. In de optiek van de militante moslims was dit verlies het rechtstreekse gevolg van het onislamitische karakter van de Arabische staten die slechts gedreven werden door de perverse ideologie van socialisme en nationalisme. De overwinning van het piepkleine staatje Israël, daarentegen, was volgens deze moslims het logische uitvloeisel van het religieuze karakter van Israël.

De nationale verzetsorganisaties die uit deze ideologie zijn voortgekomen hebben twee kenmerken. Ten eerste zijn hun doelen gebonden aan nationale grenzen: het gaat hun om de bevrijding van 'hun' land, niet om allerlei wereldwijde of abstract-ideologische aspiraties. Ten tweede zijn zij naast een militaire organisatie vooral ook een civiele organisatie: het welzijn van hun eigen volk staat voorop, en zij zijn vaak degenen die zorg dragen voor allerlei basisvoorzieningen, zoals gezondheidszorg, scholing, pensioenen en ziekteuitkeringen, welke door de bezetting zijn komen weg te vallen. Dit geeft deze organisaties bij de bevolking niet alleen populariteit, maar vooral ook een enorme legitimiteit.

3. Verdediging van de islam

Heel anders dan de nationaal-georiënteerde islamitische militante bewegingen zijn de groeperingen die de verdediging van de islam als centrale doelstelling hebben. Dit hangt samen met de ideologie die met name door Al Qaeda bekendheid heeft gekregen. Diens leider, de Saoediër Osama ben Laden, verzorgde lange tijd de opleiding van de Arabische recruten die samen met tienduizenden andere jonge internationale mudjahideen naar Afghanistan trokken om mee te doen aan de djihaad. Geleidelijk ontwikkelde hij zich ook als ideoloog voor een nieuwe vorm van djihaad, waarbij hij wordt gedreven door zijn verwijt aan de moslimwereld – en hij lijkt zich dan vooral tot de Arabische wereld te richten – dat zij on-islamitisch is. Hij voert daarvoor twee redenen aan: de regimes van deze landen voldoen niet aan de islamitische eisen van goed bestuur, en zij laten zich gebruiken als stromannen voor de imperialistische politiek van het westen (met name de Verenigde Staten) in de regio.

Ofschoon Ben Ladens terroristische methoden door de meeste moslims worden afgekeurd, delen zij wel zijn kritiek op de Arabische regimes. Als men namelijk de recente geschiedenis van westerse politieke en militaire interven-

ties van de afgelopen eeuw in het Midden-Oosten op een rijtje zet, ontstaat makkelijk het beeld van een agressief en cynisch westers schaakspel in de regio, dat er in de optiek van veel Arabieren als volgt uitziet: nagenoeg alle Arabische landen zijn in de negentiende en twintigste eeuw bezet geweest door het westen, dat na zijn terugtrekking halverwege de twintigste eeuw niet alleen een eigen enclave heeft achtergelaten in de vorm van Israël (dat zelf de agressieve koloniale uitbreidingspolitiek voortzet), maar herhaaldelijk militaire interventies heeft uitgevoerd. In de ogen van Ben Laden en veel moslims zijn de Amerikaanse troepen die zijn achtergebleven in Saudi-Arabië na de Golfoorlog van 1991, en de Amerikaanse invallen in Afghanistan in 2001 en in Irak in 2003, duidelijke aanwijzingen van een westerse veroveringstocht van moslimgebied. Ook de beslissing om een westerse (want VN) militaire interventie te laten plaatsvinden in Darfur, het westelijk gebied van Sudan, wordt in dat licht gezien. Gemakshalve wordt er dan wel aan voorbij gegaan dat de oorzaak voor dergelijk militair optreden juist het Arabisch of islamitisch despotisme zou kunnen zijn.

De meest voorkomende vorm van islamitisch geweld is de militante islam tegen een buitenlandse bezettingsmacht

De feiten over westerse gedragingen mogen op zichzelf juist zijn, maar worden vaak in een eenzijdig perspectief gezet waarbij alle schuld bij het westen komt te liggen. Veel moslims, en met name Arabieren, voelen zich een speelbal van westerse krachten, en beschouwen zichzelf als machteloze slachtoffers die al het slechte dat hen overkomt toeschrijven aan het grote kwaad dat buiten hen ligt. Dit nu is het doelwit van Ben Ladens djihaad tegen het westen. Daarbij lijkt hij vooral door wraak

gedreven te worden: 'Waarom zou angst, dood, verderf, verdrijving, verwezing en weduwschap alleen ons lot zijn, terwijl veiligheid, stabiliteit en geluk jullie lot is? Dat is niet eerlijk. Het wordt tijd dat dit gelijk wordt getrokken. Jullie zullen gedood worden net zoals jullie doden, en jullie zullen gebombardeerd worden net zoals jullie bombarderen', verklaarde hij in november 2002. Deze wraak is niet uitsluitend tegen het westen gericht, maar ook tegen alle moslims die zich op een of andere wijze met het westen inlaten. Dit blijkt vooral in Irak, waar Osama heeft verklaard dat alle moslims die de Amerikanen op een of andere wijze helpen, 'afvalligen zijn en zich daarmee buiten de gemeenschap der moslims plaatsen; het is [volgens de islam] toegestaan om hun bloed te laten vloeien en hun bezittingen af te nemen'.

Samenloop van islamitisch geweld: Irak als illustratie

Hoe de hiervoor beschreven vormen van islamitisch geweld kunnen samenlopen blijkt uit de situatie in Irak. Daar is namelijk zowel het nationale Irakese verzet actief als de internationale djihad. Het nationale Irakese verzet richt zich tegen de buitenlandse bezetter, Amerika en Engeland. Enkele groeperingen zijn bovendien bezig om het land te destabiliseren om zo de Irakese overheid uit te schakelen en de weg te bereiden voor een theocratisch systeem (waarvan overigens volstrekt onduidelijk is hoe dat er uit zou moeten zien).

De derde groep, de internationale mudjahideen komen, net als in de tijd van Afghanistan, uit alle delen van de wereld naar Irak om te vechten tegen de Amerikanen. Zij vechten echter niet voor Irak, maar voor de islam. Het verschil met het nationaal verzet blijkt ook al uit het enkele feit dat de nationaliteit van de mudjahideen niet relevant is: zij zijn moslims, hun enige relatie is met God en hun medemoslims, en hun enige doel is de islam te verdedigen en als een martelaar te sterven fi sabil Allah, 'voor de zaak van God'. In de woorden van Ben Laden tot zijn strijders: 'U moet uw goede intenties laten zien. Dat betekent dat u alleen voor de zaak van God vecht, en niet voor die van etnische groeperingen, of on-islamitische regeringen van Arabische landen, inclusief Irak zelf'.

De strijd in Irak is in de visie van de internationale djihad de strijd van ware moslims tegen het kwaad, en iedereen die zich met het kwaad inlaat. De Amerikanen vertegenwoordigen het kwaad – niet omdat zij Amerikaan zijn, maar omdat zij de bezetter zijn. En dat geldt volgens deze militante visie ook voor iedere moslim of Irakees, militair of burger, die zich op een of andere wijze met de Amerikanen inlaat. De internationale mudjahideen

hebben daarom minder moeite dan het Irakese nationale verzet met grootschalig geweld dat ook levens van onschuldige Irakezen kan kosten: hadden zij maar niet in de buurt van de Amerikanen moeten komen.

Tot slot

Vanuit deze optiek gezien is de strijd ter verdediging van de islam een internationale strijd, want zij vindt overal ter wereld plaats waar de militante moslim vindt dat de

Veel moslims, en met name Arabieren, voelen zich een speelbal van westerse krachten.

islam bedreigd wordt. De interpretatie daarvan wordt overigens steeds meer opgerekt, en daardoor ongrijpbaar. De vermeende bedreiging hoeft bijvoorbeeld niet alleen militaire vormen aan te nemen. De belediging van de islam door de Nederlandse filmmaker en columnist van Gogh was reden voor een Nederlandse moslim om hem te vermoorden. Moordaanslagen met soortgelijke motieven hadden ook al plaatsgevonden op schrijvers in Egypte. En ook wordt de kring van degenen die verantwoordelijk worden gehouden voor de dreiging steeds ruimer uitgelegd. Aanslagen worden bijvoorbeeld niet alleen gepleegd tegen westerse militairen in Irak, maar ook tegen burgers in Madrid en Londen omdat hun regeringen deze militairen hebben gestuurd. Bij de aanslagen op de Amerikaanse ambassades in Kenia en Tanzania en de aanslag van 11 september moesten Amerikaanse burgers (en veel niet-Amerikanen) boeten voor het buitenlandbeleid van hun regering. Soms is niet geheel duidelijk waar de terroristen zich nu tegen richten. Zijn de aanslagen op toeristen in Egypte en Indonesië tegen de aanwezigheid van de toeristen zelf gericht, of dienden zij slechts als een macaber signaal naar de eigen regering dat zij zich niet zoveel moeten inlaten met het westen? Juist deze schimmigheid als het gaat om doelwitten en doelstellingen onderscheidt het nationale islamitisch geweld van zijn internationale evenknie.

- 1 Dit artikel is een bewerking van een hoofdstuk uit het recent verschenen boek van Maurits Berger, *Sharia. Islam tussen recht en politiek* (Boom Uitgeverij, 2006).
- 2 Na zes jaar van een gespannen vrede tussen Israël en Hizbollah, trachtte Israël in de zomer van 2006 met hevige bombardementen een eind te maken aan de militaire aanwezigheid van Hizbollah in Libanon. Een staakt-het-vuren kwam slechts tot stand toen partijen zich hadden geëngesteld aan een Resolutie van de VN Veiligheidsraad waarin onder meer werd gesproken over een sterke internationale troepenmacht aan de Israëlisch-Libanese grens, en de ontwapening van Hizbollah.

Indonesië: strijd om de ziel van de natie

Door drs. Reinier Koppelaar, ontwikkelingswerker voor De Verre Naasten in Indonesië

De vraag of het verbond tussen democratie en islam kan slagen is in Indonesië geen theoretische exercitie, maar een dagelijkse strijd. Een strijd die nog volop gaande is.

De grootste islamitische democratie

Het is niet zo lang geleden dat naar Indonesië werd gewezen als het bewijs dat islam en democratie goed kunnen samengaan, en daarmee ten voorbeeld werd gesteld aan de rest van de moslimwereld. In de opmaat naar de val van dictator Soeharto in 1998 speelden moslimgroeperingen namelijk een belangrijke rol. Het opmerkelijke was dat deze groepen democratische gezindheid combineerden met rechtlijnige interpretaties van de islam. En dat was niet zonder betekenis, gezien het feit dat Indonesië het grootste moslimland ter wereld

Nergens ter wereld is onder moslimgeleerden zo'n belangstelling voor democratie aan de dag gelegd als in Indonesië.

is: er wonen 220 miljoen mensen, waarvan zo'n 90% de islam aanhangt. Met dit bevolkingsaantal is Indonesië na de Verenigde Staten en India tevens de grootste democratie ter wereld. De meerderheid van de Indonesische varianten van de islam – er bestaan ook hier vele stromingen – staat nog steeds bekend als gematigd, tolerant en open voor democratische hervormingen. Nergens ter wereld is onder moslimgeleerden zo'n belangstelling voor democratie aan de dag gelegd als hier.

Deuk in imago

Recent heeft het imago van de Indonesische islam als tolerant en democratisch gezind echter een deuk opgelopen. Met geweldsuitbarstingen, zoals de bomaanslagen in Jakarta en Bali, en hevige botsingen tussen moslims en christenen op de Molukken en Sulawesi, kreeg de islam in Indonesië een dreigender gezicht. Behalve terreur trokken binnenlandse politieke ontwikkelingen internationaal de aandacht: de bescherming van godsdienstige minderheden kwam in het gedrang door gedwongen sluiting van christelijke kerken en geweld tegen liberale islamitische

organisaties. Momenteel woedt een nationale discussie over de zogenaamde anti-pornowet: de oorspronkelijke versie verbood niet alleen al te blote culturele uitingen, maar ook het kussen in het openbaar en teveel bloot vel op het strand. En in bepaalde delen van het uitgestrekte eilandenrijk, zoals het gepacificeerde Atjeh, zijn onderdelen van de sharia ingevoerd. Lokale bestuurders maken zo gebruik van de ingezette decentralisatiepolitiek om plaatselijk een islamitisch regime in te voeren, compleet met het verplicht dragen van hoofddoekjes in het openbare leven. En internationaal speelde Indonesië recent een bedenkelijk spel door op het moment dat de hele wereld druk uitoefent op Iran om zijn nucleaire programma te staken, een overeenkomst over samenwerking op het gebied van kerntechnologie te sluiten met dat land!

Strijd om de ziel

Vandaag de dag is een strijd om de ziel van de natie gaande in Indonesië. In grote lijnen is dat een strijd tussen nationalist en islamisten. De nationalist – onder wie heel veel gematigde moslims – willen dat de Indonesische republiek de multi-religieuze staat blijft die het sinds de oprichting in 1945 is geworden. De huidige grondwet en staatsideologie (de Pancasila) garanderen de vrijheid van godsdienst, al is die beperkt tot zes officieel erkende godsdiensten die de Enige God¹ erkennen. De islamisten daarentegen willen dat Indonesië een islamstaat wordt, waarin de islam de enige grondslag voor de staat vormt. Deze strijd om de ziel van de natie heeft al gewoed vanaf de oprichting van de republiek, maar ging onder het bewind van Soeharto ondergronds. De aanhangers van een islamstaat (voorheen verenigd in de Masjumi-partij) verloren hun politieke invloed en fundamentalistische gewelddadige splinterbewegingen werden hardhandig onderdrukt. Hun aanhangers trokken zich terug uit de politiek, maar begonnen een missionaire campagne voor de verbreiding van de strikte interpretatie van de islam onder het volk. Eén van de vehikels van deze beweging, de DDII² schrok er daarbij niet voor terug om het geloofsvuur onder de laagopgeleide stedelijke onderklassen op te stoken door te waarschuwen voor de Amerikaans-Zionistisch-Chinees³-seculier-liberaal geïnspireerde samenzwering om Indonesië te 'christianiseren' (kristenisasi). Sinds de jaren tachtig kreeg deze beweging weer meer

politieke invloed, onder meer doordat Soeharto in die tijd op zoek was naar uitbreiding van zijn politieke steun. Ook binnen het leger, een machtige factor in het Indonesische politieke leven, bleek een vleugel te bestaan van legerleiders die een grotere invloed van de islam op de staat wensten na te streven.

Toenemende invloed islamisten

Na de val van Soeharto in 1998 overheersten echter de nationalistische en democratisch gezinde krachten het politieke toneel. Daarbij voerden de twee grootste moslimbewegingen van het land de boventoon: dat zijn Nahdlatul Ulama (NU), die onder leiding staat van Abdurahman Wahid (die ook heel even president werd) en de Muhammadiyah, lang onder leiding van Amien Rais. Vanwege de grote invloed van deze gematigde organisaties lijkt de kans dat Indonesië alsnog veranderd van een democratie in een islamitische staat niet groot. Toch lijkt het er vandaag de dag op dat in het schimmenspel, dat het Indonesische openbare leven kenmerkt, de invloed van de islamisten in kracht is toegenomen. Opvallend is bijvoorbeeld het uitblijven van een krachtige reactie van de autoriteiten op het optreden van de FPI⁴, een radicale islamitische groep die straatgeweld niet schuwt en verantwoordelijk is voor de meeste kerksluitingen op Java. Ook manipuleert de groep rechtszaken tegen christenen door massaal op de tribune de rechter te intimideren. Al is hun optreden in flagrante strijd met de rechtsstaat, een adequaat antwoord van autoriteiten blijft uit. Teleurstellend was ook de recente strafvermindering voor de veroordeelden van de Bali-bombing, alsmede de vrijlating van Abu Bakar Ba'ashi, aangemerkt als brein achter de aanslagen. Het lijkt erop dat lokale en nationale politici afwachten tot duidelijk wordt welke

kant de wind uitwaait: wordt het Indonesië van na de Reformasi een vrije democratie waar religieuze minderheden beschermd worden, of één waar in feite één gods-

Het lijkt er op dat in het schimmenspel, dat het Indonesische openbare leven kenmerkt, de invloed van de islamisten is toegenomen.

dienst in het openbare leven de dienst uitmaakt? Ook de rechtstreeks, dus democratisch, gekozen president Susilo Bambang Yudhoyono, hult zich in stilzwijgen omtrent deze kwestie. Vermoedelijk doet hij dat omdat hij de kwetsbare eenheid van de natie wil bewaren. Tegelijk is het bekend dat hij op de nationalistische lijn zit, en een gematigde islam voorstaat. Het valt te hopen dat hij tijdig leiderschap zal tonen, zodat Indonesië inderdaad een lichtend voorbeeld voor de moslimwereld kan worden.

Conclusie

De kans dat de republiek Indonesië, 61 jaar na haar stichting, verandert in een islamstaat is niet groot. Maar of Indonesië inderdaad het voorbeeld wordt van een geslaagde combinatie van democratie en islam, is nog een open vraag.

- 1 Dat met dit monotheïstisch beginsel flexibel wordt omgegaan blijkt wel uit het feit dat behalve islam, katholicisme en protestantisme ook het hindoeïsme, boeddhisme en het confucianisme zijn toegestaan.
- 2 Dewan Dakwah Islamiyah Indonesia = Indonesische islamitische raad voor geloofsverbreiding
- 3 De Chinezen domineren als ethnische minderheid feitelijk het economisch leven. Bovendien zijn velen van hen Katholiek. Vandaar het op één hoop gooien van Chinezen, Amerikanen en christenen. En Joden zijn in de ogen van fanatieke islamieten de natuurlijke vijand vanwege de 'bezetting' van Palestina.
- 4 Fron Pembela Islam = Verdedigingsfront voor de islam

Dynamiek in islamitisch activisme

Door mr. Geert Jan Spijker MA, redacteur van DenkWijzer en medewerker van het WI

De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) haalt de laatste jaren flink de publiciteit. Eerst met rapporten over waarden en normen en recent met publicaties over de islam. Met name over Dynamiek in islamitisch activisme was veel te doen. Dat rapport zoekt naar 'aanknopingspunten voor democratisering en verbetering van mensenrechten'.

Drie niveaus van onderzoek

De achtergrond van het rapport is het toenemende islamitisch activisme de laatste decennia. Hiermee bedoelt de WRR de groeiende betekenis van de islam als *politieke* factor. Niet zelden heeft dit activisme geleid tot geweld, zoals we weten. Is er echter meer te vertellen over dit islamitisch activisme dan de gewelddadige tendensen? Zijn er misschien mogelijkheden om de islam te verenigen met de westerse democratische rechtsstaat? Met deze vraagstelling kiest de Raad voor een constructieve aanpak. De nadruk ligt op de kansen die er zijn. Dat verdient lof. We zijn meer gebaat met een rapport dat de mogelijkheden onder ogen ziet dan een waarin alleen bedreigingen worden geconstateerd en waarin verschillen worden uitvergroot.

De verhouding tussen islamitisch activisme en democratie en mensenrechten is onderzocht op drie niveaus: denken, bewegingen en recht.

1. Het islamitisch-politieke denken

Veel islamitische denkers verzetten zich tegen principes die essentieel zijn voor de democratische rechtsstaat. Het gaat dan om principes als de scheiding van kerk en staat, de godsdienstvrijheid en de democratie. Toch zijn er naast deze beeldbepalende opvattingen ook andere geluiden te horen. Steeds meer moslimgeleerden keren zich tegen het letterlijk interpreteren van de aloude islamitische bronnen. Deze vernieuwende denkers – met "grote *potentiële* relevantie" – gaan op zoek naar de geest van die bronnen. Theoretisch gezien is het dus niet onmogelijk islam en democratie in een rechtsorde te combineren. "Het vóórkomen van denkers die juist een positieve relatie leggen tussen islam, democratie en mensenrechten weerlegt die vermeende principiële onverenigbaarheid." (p.54) Beleid in westerse landen

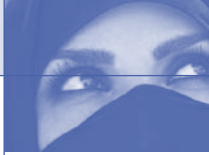
zou zich erop moeten richten dit te stimuleren. Hiermee is echter zeker niet gezegd dat er al op korte termijn beleidssuccessen geboekt zullen worden...

2. Islamitisch-politieke bewegingen

Ook op het meer praktische niveau van islamitisch-politieke bewegingen valt een grote verscheidenheid en dynamiek te zien. De bestaande terroristische groeperingen zijn uiteraard een bedreiging voor democratie en mensenrechten. Maar zij zijn niet de enige bewegingen (al halen zij wel het meest de media). Er zijn talloze maatschappelijke organisaties in moslimlanden die op andere manieren invloed proberen uit te oefenen en politieke stelsels proberen te veranderen. Zeker als deze bewegingen zich gaan oriënteren op het politieke domein valt er een tendens tot matiging en politiek pragmatisme waar te nemen. Ook hier liggen dus kansen.

3. Islamitisch recht

De sharia komt regelmatig in het nieuws. Maar wat er met 'de sharia' bedoeld wordt, is nogal onduidelijk. Dat blijkt uit andere artikelen in deze DenkWijzer, maar ook uit de WRR-publicatie. Er zijn per land grote verschillen in de op de sharia gebaseerde regels en ook in de toepassing ervan. Er staan soms erg zware straffen op bijvoorbeeld geloofsafval, geloofsverklaringen door niet-moslims en onzedelijke gedragingen. Ook kan er van een effectieve rechtsstaat vaak niet gesproken worden. Veel islamitische staten hebben plurale rechtssystemen waardoor de rechtszekerheid klein is. Toch is het rapport ook hier hoopvol. Het signaleert bijvoorbeeld een ontwikkeling in de richting van 'islamitische mensenrechten'. Deze zijn niet 'universeel', zoals de westerse mensenrechten. Wel vindt een geleidelijke toenadering tussen beide soorten plaats. In Marokko bijvoorbeeld is de positie van de vrouw een

stuk verbeterd onder de vlag van de sharia. Het westen zou meer oog moeten krijgen voor dit soort ontwikkelingen. Dat zou westerse vijandigheid wellicht verminderen ten opzichte van de islamitische wet in het bijzonder en de islamitische religie in het algemeen.

Verscheidenheid en voorzichtigheid

Wat uit het rapport telkens weer naar voren komt, is de diversiteit van de islam. De islam bestaat niet, de sharia bestaat niet, etc. Uit die verscheidenheid probeert de Raad de lichtpuntjes en kansen aan te grijpen. Het is immers zinvoller om na te gaan onder welke omstandigheden en op welke plaatsen islamitisch activisme kansen creëert. Op een heel voorzichtige manier – met veel formuleringen als ‘er zijn nog veel onzekerheden’ en ‘op korte termijn moeten we nog niet te veel verwachten’ – wijst ze Europese staten op de kansen die benut moeten worden. De WRR pleit nadrukkelijk voor een actieve en vooral een constructieve opstelling van Nederland en de EU-lidstaten. Zij moeten bijvoorbeeld islamitische bewegingen in moslimlanden (zoals Hamas) niet langer op voorhand uitsluiten als mogelijke gesprekspartners. Het westen moet de islam ook onderkennen als potentieel constructieve factor voor de ontwikkeling van moslimlanden: verandering van democratie en recht moet primair van binnenuit komen en het westen kan bepaalde ontwikkelingen ondersteunen.

Daarnaast moet het westen aansluiten bij processen in moslimlanden zelf. De westerse wereld moet dus niet de ‘definitiemacht’ aan zichzelf toekennen waar het gaat om democratie en mensenrechten. Dat werkt contraproductief. Serieuze hervormingen verdienen steun, ook als ze plaatsvinden in termen van het islamitisch vertoog en in de context van de sharia (zie het eerdere voorbeeld over Marokko).

De WRR kiest dus de weg van de hoop. Is die weg realistisch of eerder naïef? De auteurs van het rapport zijn zich er wel degelijk van bewust dat het ook negatief kan uitpakken. Tegelijk willen ze wel bekijken of er mogelijkheden tot verbetering zijn. Maar van “politieke *windows of opportunity* voor het oplossen van de grote conflicten is vooralsnog geen sprake.” (p.161)

Commentaar

De WRR heeft een interessant en onmiskenbaar constructief rapport gepubliceerd. Wel zijn er vragen te stellen. Het rapport juicht bijvoorbeeld een ondogmatische islam toe. Een islam waarin op niet-letterlijke wijze met koran en andere bronnen wordt omgegaan verdient volgens het rapport de voorkeur. Dit is ergens begrijpelijk, maar

noopt ook tot voorzichtigheid. Mag een nationale overheid zich bemoeien met het ‘verlichten’ van religie? Hoe hard mag een overheid meewerken aan een Europese islam? Het gevaar bestaat dat daarin bijvoorbeeld op liberale wijze wordt gehamerd op religie als privé-zaak. De prominente islamitische denker Tariq Ramadan heeft dat goed begrepen (p.184). Volgens hem moet de islam juist in de Europese *publieke* ruimte tot wasdom komen. Daar moeten moslims leren omgaan met pluraliteit en dialoog. Moslims moeten daarnaast hun zelfdefinitie als minderheid verlaten. Als ze dat doen, dan verlaten ze ook de buitensluiting van de omringende samenleving. Moslims moeten het Westen niet zien als vijand, maar als thuis.

Daarnaast is het voor niet-moslims van belang dat ze proberen te ontkomen aan het vormen en bekritisieren van een versimpelde pamflet-islam. Tegen de tendens tot sjabloondenken levert het WRR-rapport een mooie bijdrage. Mede door de kennisbasis in de samenleving te verbreden en ook de positieve aspecten van de islam te zien kunnen we een mogelijk negatieve spiraalwerking doorbreken.

Dit is echter geen gemakkelijke weg. Zeker nu onder niet-moslims een bijna net zo grote verscheidenheid bestaat in opvattingen over de islam als onder moslims zelf. Niet iedereen stond te juichen toen het WRR-rapport verscheen. Afshin Ellian bijvoorbeeld vond het rapport een politiek pamflet (‘Politieke charlatanerie’, *NRC Handelsblad* 16 april 2006). Ook anderen betwijfelen of we hoopvol moeten zijn. De islam kent geen scheiding tussen wereldlijk en seculier recht, geen godsdienstvrijheid, etc. De meerderheid van de moslims in Nederland steunt dan nu wel de democratische rechtsorde, maar is die steun niet slechts voorwaardelijk? Wordt de sharia straks ingevoerd als moslims ooit in de meerderheid zijn in Nederland? Dan komt volgens hen misschien de ware aard van de islam naar voren en komt de bescherming van minderheden op de tocht te staan.

Slot

Het probleem blijft inderdaad staan dat de islam geen lange traditie heeft in het doordenken van de verhouding van de islam tot een seculiere omgeving. Maar alleen door er op deze manier aan te werken, komen we echt verder. Het is duidelijk dat we nog een lange weg te gaan hebben, maar de WRR heeft hiervoor een zinvolle bijdrage geleverd.

Islam en integratie in het verkiezingsprogramma

Integratie

Nieuwkomers dienen zich in het land van herkomst voor te bereiden op de migratie naar Nederland. Ze hebben baat bij inzicht in de Nederlandse samenleving en beheersing van de Nederlandse taal. Alleen zo kunnen ze snel participeren in de maatschappij en worden ze zelfredzaam. Integratie in onze samenleving staat het behoud van de eigen culturele identiteit niet in de weg. Het is wel van groot belang dat in het onderwijs en in inburgeringstrajecten voldoende aandacht is voor het Nederlandse gemeenschappelijk cultureel, religieus en historisch erfgoed.

Een succesvolle integratie komt van twee kanten. Voor herstel van de sociale samenhang is expliciete aandacht nodig. Moslimjongeren die zich deel voelen van onze maatschappij en zich voluit opgenomen weten in onze samenleving zullen meer weerbaar zijn tegen radicalisering en rekrutering voor de jihad. Een goede integratie vraagt inspanningen van iedereen, zowel van de oud- en nieuwkomers in ons land, als van de Nederlanders van huis uit.

Het verschil tussen respectvol integreren en gedwongen assimileren

- **Bevordering van succesvolle arbeidsparticipatie.** Migranten zijn gebaat bij forse uitbreiding van het aantal werkevaringsplaatsen c.q. stageplaatsen in het bedrijfsleven, bij de overheid en in de non-profitsector.
- **Aandacht voor botsende opvattingen.** Besteedt in het inburgeringprogramma én in het reguliere onderwijs aandacht aan culturele gedragingen en opvattingen die, hoewel niet onwettig, botsen met de in Nederland heersende culturele opvattingen.
- **Acceptatie van religieuze kleding of tekens.** Het gaat hier om godsdienstvrijheid. Er kunnen echter eisen worden gesteld die, gelet op de veiligheid, de functionaliteit en de neutraliteit, bij geüniformeerde overheidsberoepen, maar ook in de zorg, het onderwijs of het bedrijfsleven, noodzakelijk zijn.

- **Werk aan een effectief spreidingsbeleid.** Dit voorkomt het ontstaan van achterstandswijken.
- **Geef als overheid het voorbeeld.** Een voorbeeldfunctie van de overheid in het eigen personeelsbeleid bij het aantrekken van mensen uit bevolkingsgroepen die in een achterstandspositie verkeren.
- **Werk.** Een banenoffensief om migranten aan het werk te helpen.
- **Afschaffen van de dubbele nationaliteit.** Dat dient de integratie. Hierop wordt slechts een uitzondering gemaakt indien dit onevenredig zware gevolgen heeft voor betrokkenen, waarbij onder meer te denken is aan de omstandigheid dat het land van herkomst het opgeven van de oorspronkelijke nationaliteit niet erkent.

Verschillen in godsdienst en levensovertuiging

De aanwezigheid van meer dan 900.000 moslims in Nederland en een wereldwijd debat over toenemend religieus extremisme en 'botsende beschavingen', plaatsen de Islam voor uitdagingen. De ChristenUnie wil niets liever dan vreedzaam samenleven en waar nodig bruggenbouwer zijn. Juist in een tijd waarin de publieke implicaties van religie nogal eens miskend worden, erkent de ChristenUnie zonder terughoudendheid de rechten en de vrijheden van deze relatief nieuwe minderheid. Tegelijk zijn er grote vraagstukken. Islamitisch geïnspireerd terrorisme moet keihard worden bestreden, maar om te voorkomen dat jongeren daartoe komen, moeten we vooral samen met islamitische maatschappelijke organisaties, moslimleiders en individuele moslims werken aan een duurzame integratie van moslims in de Westerse samenleving. Religieuze minderheden, waaronder in het bijzonder moslims, genieten grondwettelijke vrijheden als de godsdienstvrijheid en moeten daarom op hun beurt ruimte en respect opbrengen voor mensen met een andere godsdienst of levensovertuiging. Ook in het private domein zijn sancties op geloofsafval niet geoorloofd.

Standpunten

Islamitische scholen worden net als andere scholen door de Onderwijsinspectie beoordeeld op de kwaliteit van het onderwijs. Nederlands is er voertaal. Tot die kwaliteitseisen behoort dat het islamitisch onderwijs met respect over joden, christenen en andere gelovigen spreekt en leerlingen voorbereidt op actief burgerschap.

Met een groeiend aantal imamopleidingen in Nederland krijgen imams vanuit het buitenland alleen een verblijfs- en werkvergunning als er een aantoonbaar tekort is aan in Nederland opgeleide imams.

De overheid is zeer terughoudend in het beoordelen van de inhoud van preken en godsdienstsamenkomsten. Als echter blijkt dat imams tot (jihadistisch) geweld of antisemitisme oproepen of dit rechtvaardigen, is er reden om strafrechtelijk in te grijpen. Imams met een buitenlandse nationaliteit worden in dit geval uitgewezen.

In Nederland gevestigde instellingen en organisaties, zoals moskeeën, scholen, stichtingen, verenigingen, etc. mogen ter bevordering van een vreedzame integratie alleen geld uit het buitenland aanvaarden als dit geld afkomstig is uit een land met democratische vrijheden. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken stelt een lijst op van landen die deze vrijheden niet respecteren.

Misbruik van grondwettelijke vrijheden is niet geoorloofd. Het oprichten van een politieke partij die beoogt de democratische rechtsstaat omver te werpen, wordt een strafbaar feit.

Intensiever gebruik van de ongewenstverklaring is een van de middelen die moeten voorkomen dat criminele vreemdelingen of vreemdelingen die banden hebben met terreurorganisaties een verblijfsstatus ontvangen.

Radicalisme binnen de islam

Een nieuw fenomeen met oude papieren

Door Bram Robbertsen, student theologie aan de Universiteit Utrecht met als specialisatie Islam en Interreligieuze dialoog

In dit artikel geef ik in vogelvlucht een overzicht van radicaal islamitisch denken in de geschiedenis van de islam. Een beschrijving volgt van enkele belangrijke bewegingen en personen die tot op de dag van vandaag een inspiratiebron zijn voor fundamentalistische moslims. Kennis van de geschiedenis van dit gedachtegoed is nodig om het huidige radicalisme te kunnen verstaan.

1. Dodelijke doeltreffendheid

Over enkele minuten zie ik hem in levende lijve, de moordenaar van Theo van Gogh! Het is donderdag 2 februari 2005 en ik bezoek het zwaarbeveiligde gerechtsgebouw 'De Bunker' in Amsterdam-Osdorp om het pleidooi bij te wonen van Mohammed B..

Na enkele controles door de beveiliging mag ik plaatsnemen op de publieke tribune in afwachting van het proces dat komen gaat. Vanaf de publieke tribune heb ik goed zicht op de rechtszaal. Met spanning wacht ik zijn binnenkomst af. Ik ben immers één van de weinige Nederlanders die hem te zien krijgt. Na enkele minuten wachten komt Mohammed B. vergezeld van bewakers de rechtszaal binnenlopen. Voordat hij plaatsneemt draait hij zich om richting de publieke tribune. Hij kijkt ons triomfantelijk aan en ik denk zelfs even dat er een kleine glimlach op zijn gezicht verschijnt. Vervolgens gaat hij zitten en wordt het proces in gang gezet.

"Is dit nu die jongeman die op koelbloedige wijze Theo van Gogh vermoordde?" denk ik bij mijzelf. Mohammed B. heeft niet bepaald een indrukwekkend voorkomen, hij ziet er haast grappig uit. De opgeknoopte rode doek om zijn bebaarde hoofd in combinatie met zijn djellaba en sportschoenen maken hem tot een komische verschijning. Op hetzelfde moment besef ik dat deze jongeman alles behalve grappig is. Integendeel, hij is een levensgevaarlijk persoon die een bedreiging vormt voor onze open samenleving. Zijn geloof inspireert hem op gruwelijke wijze een einde te maken aan het leven van een van de meest omstreden cineasten in Nederland. De

grappen en grollen, grove opmerkingen en spot van Theo van Gogh over de islam kan hij niet langer dulden. De enige begaanbare weg is voor Mohammed B. jihad. Een jihad met een dodelijke doeltreffendheid.

Na de moord op Theo van Gogh staat Nederland op zijn kop. De toenemende polarisatie tussen moslims en niet-moslims in de Nederlandse samenleving komt door deze gebeurtenis in een stroomversnelling. In de media buitelen de verschillende meningen over de islam over elkaar heen. Volgens de een is Mohammed B. geen moslim, omdat de islam een vredelievende religie is. Een ander benadrukt echter dat de islam een gewelddadige en oorlogszuchtige godsdienst is.

De geschiedenis van de islam laat zien dat de radicaal islamitische theologie teruggaat tot in de begintijd van de islam.

Vervolgens verschijnen allerhande publicaties en artikelen over de islam die opvallend genoeg weinig aandacht besteden aan de ontwikkeling van het radicaal islamitisch denken in de geschiedenis van de islam. De radicale islam zoals iedereen die kent sinds de aanslagen op 11 september 2001 staat immers niet op zichzelf. De geschiedenis van de islam laat zien dat de radicaal islamitische theologie teruggaat tot in de begintijd van de islam: de zevende eeuw van onze jaartelling. Sterker nog, de radicaal islamitische denkers van nu halen dikwijls hun inspiratie uit theologische werken van eeuwen geleden.

2. Vroege geschiedenis van een vlijmscherpe theologie

Takfir-theologie

Na de dood van de profeet Mohammed in het jaar 632 van onze jaartelling breekt de periode van de 'rechtgeleide kaliefen' aan. In het jaar 656 wordt Ali de vierde opvolger (kalief) van de profeet. Tijdens het kalifaat van Ali vindt de slag bij Siffin plaats. Na deze slag scheiden de kharidjieten zich af. De kharidjieten stammen af van de Arabische woestijnstammen die in de zevende eeuw tot de islam overgaan. In de verstedelijkte legerkampen raken zij ontworteld en vinden hun identiteit in een radicalisering van het geloof. Wie behoort tot hun gemeenschap deelt in het heil, wie zich niet bij hun groep aansluit is op weg naar de hel.

De kharidjieten ontwikkelen een zogeheten *takfir*-theologie.¹ Met behulp van deze theologie kan een moslim eenvoudig van ongeloof worden beschuldigd. Hij is dan een afvallige en daarvoor geldt de doodstraf in de

Het 'moderne' salafisme kenmerkt zich door de rechtlijnige en compromisloze interpretatie van islamitische bronnen.

islam. Deze stroming meent dat zij als enige de zuivere islam praktiseren. Ze trekken tegen andere moslims ten strijde en velen van hen worden beroofd en vermoord.

Shaykh al-Islam

De theoloog Ibn Taymiyya (1263-1328), ook wel "Shaykh al-Islam" genoemd, werkt eeuwen later elementen uit de *takfir*-theologie verder uit.³ Hij stelt zijn kennis in dienst van de oorlog van de Mamlukken tegen de Mongolen. De Mongolenvorst Mahmud Ghazan bekeert zich in 1295 tot de islam, maar volgens Ibn Taymiyya is hij daar korte tijd later weer van afgefallen. Hij ontleent immers zijn gezag aan de afstamming van een heidens vorst en hij voert de *shari'a* niet in. Daarom moet Ghazan gedood worden. Ibn Taymiyya baseert dat op koranhoofdstuk (*sura*) 5:44 waar staat: "en wie niet oordeel vellen volgens wat God heeft neergezonden, dat zijn de ongelovigen."⁴

Ibn 'Abd al-Wahhab

Ruim vier eeuwen later wordt Mohammed ibn 'Abd al-Wahhab (1703-1791) geboren op het Arabisch Schiereiland, het huidige Saudi-Arabië. Tijdens zijn studie maakt hij kennis met de *takfir*-theologie van Ibn Taymiyya en doet daaruit inspiratie op. Hij radicaliseert het denken van Ibn Taymiyya: het gaat hem niet alleen om het tot ongelovige bestempelen van de heerser, maar van alle mensen die niet als moslim leven. Voor hem zijn dat alle moslims

die niet met zijn ideeën over de islam overeenstemmen. Ibn 'Abd al-Wahhab streeft naar een 'zuivere' islam. Hij beschouwt veel islamitische praktijken als verwerpelijke vernieuwingen. Hij legt een grote nadruk op Gods eenheid, de afwijzing van veel traditionele 'polytheïstische' moslimpraktijken en hij geeft bovendien bovengemiddeld veel aandacht aan het begrip *jihad* in zijn preken.⁵ In 1744 sluit hij een verbond met een plaatselijke heerser, Muhammad ibn Saud, een verre voorvader van de huidige Saudische koninklijke familie. Ze gaan samen op *jihad* en veroveren grote delen van het Arabisch Schiereiland. Veel 'afvalligen' (sunnitische moslims!) worden gedood.⁶ Ibn 'Abd al-Wahhab sterft in 1791. Sinds zijn verbondssluiting met Saud in 1745, is de nauwe samenwerking tussen de wahhabieten en de Saudische dynastie gehandhaafd. De familie Saud rekent zich nog altijd tot de wahhabitische stroming van de islam. De verbinding tussen de Saudische dynastie en het wahhabisme realiseert het ideaal van een islamitische staat.

3. Vanaf 1800 tot heden: wahhabisme en salafisme

Het zwarte goud

Na de dood van Ibn Abd al-Wahhab verbreidt het naar hem genoemde wahhabisme zich snel. Van Aleppo tot aan de Perzische Golf en tot aan de Indische Oceaan laat het een spoor van vernieling na. Aan het begin van de negentiende eeuw lijden de wahhabieten enkele gevoelige nederlagen en dringt het Egyptische leger hen terug. In de tweede helft van de negentiende eeuw herstellen ze zich weer. In samenwerking met de Saudische dynastie worden Mekka en Medina (opnieuw) veroverd. In 1932 is het koninkrijk Saudi-Arabië een feit.⁷ Korte tijd na de oprichting van het koninkrijk vinden ze olie in de grond, een goudmijn voor het Saudische regime. Door de olie krijgen ze een grote invloed op de wereldeconomie. Amerika en andere Westerse landen worden afhankelijk van de olie en dat is gunstig voor Saudi-Arabië. Nog altijd geloven Saudische moslims dat het hun taak is de 'zuivere' islam over de gehele wereld te verspreiden, als dankbetuiging voor de goddelijke zegen in de vorm van olie. Mogelijk zou zonder olie en zonder Amerika al lange tijd niets meer zijn vernomen van het wahhabisme en het Saudische koningshuis.

Toenadering

In de tweede helft van de negentiende eeuw ontstaat het salafisme als een intellectuele beweging in Cairo, onder leiding van Jamal al-Din al-Afghani (1839-1897), Muhammad 'Abdu (1849-1905) en Rashid Rida (1865-1935).⁸ De naam van de beweging is afgeleid van het

woord *salaaf*, dat 'voorouders' betekent. De stroming kent een 'klassieke' en 'moderne' periode. In de klassieke periode uit de begintijd staat de beweging een terugkeer naar de vroege islam voor en probeert ze islam en moderniteit met elkaar te verzoenen. Hiermee denkt ze een oplossing te bieden voor de crisis in de islamitische wereld die geconfronteerd wordt met het kolonialisme.⁹ Het gematigde klassieke salafisme ontwikkelt zich in de jaren zestig van de vorige eeuw echter tot het moderne salafisme zoals dat nu nog steeds bekend is. Door de politieke omstandigheden, de olie en de oprichting van de *Muslim World League* in 1962, groeien het wahhabisme en salafisme naar elkaar toe. Vooral de oprichting van zojuist genoemde organisatie speelt daarin een belangrijke rol, omdat dit orgaan zich ten doel stelt alle andere supranationale islamitische organisaties te *overrulen*. In dit orgaan participeren wahhabieten uit Saudi-Arabië en salafisten uit onder meer Egypte, waaronder al-Banna en de broer van Sayyid Qutb.¹⁰ De *Muslim World League* richt over de gehele wereld afdelingen op, met het doel niet-islamitische ontwikkelingen te bestrijden.

Het wahhabisme gaat uiteindelijk grotendeels op in het internationale salafisme.¹¹ Nu is het 'moderne' salafisme een verzamelnaam voor diverse islamitische bewegingen die nadruk leggen op de absolute eenheid van God en vernieuwingen, het andere dingen gelijkstellen aan God en afbeeldingen verbieden.¹² Verder kenmerken ze zich door de rechtlijnige en compromisloze interpretatie van islamitische bronnen, de *takfir*-theologie waarin alle andere moslims afvalligen zijn en de bestrijding van nationale culturen en lokale islamitische uitingen. Bovendien identificeren ze zich niet met de gemeenschap van een stam, volk, stroming, etnische groep of politieke partij. Actieve participatie in de samenleving is dus uitgesloten.

Tenslotte maken we nog een belangrijk onderscheid tussen salafisten die het gezag van het Saudische koningshuis erkennen en geweld afwijzen en anderen die niet het gezag van het Saudische koningshuis erkennen en tot *jihad* oproepen tegen Arabische regimes en het Westen.¹³ Beide streven echter naar islamisering van de samenleving en invoering van de *shari'a*. Men gelooft dat de oprichting van een islamitische staat het gevolg dient te zijn van de re-islamisering van de islamitische gemeenschap (*umma*).¹⁴

Wereldwijde invloed

Het salafisme oefent dankzij allerlei organisaties, waaronder charitatieve en humanitaire instellingen, een wereldwijde invloed uit. Landen die decennia lang geleiden hebben onder oorlogen, etnische spanningen en het communisme zijn bijzonder gevoelig voor deze stroming.

Ook de Taliban en Al Qaeda halen hun inspiratie bij hen vandaan.¹⁵

De wereldwijde invloed van deze ideologie gaat ook Nederland niet voorbij. Het (Saudisch) salafisme probeert in Nederland haar geluid te versterken. Vooral onder moslimjongeren neemt hun invloed toe. Het biedt ogenschijnlijk eenvoudige oplossingen voor de identiteitsproblematiek waar jonge moslims mee worstelen. Ook legt deze stroming sterke nadruk op de religieuze identiteit van jongeren, waardoor andere aspecten van hun bestaan naar de achtergrond verschuiven.¹⁶

4. Voedingsbodem voor salafistische islam in Nederland

Een aantal ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving creëert bij moslimjongeren een goede voedingsbodem voor het salafisme. Allereerst ontmoeten moslimjongeren elkaar op het internet waar zij met elkaar over de islam discussiëren. Voor hen speelt iemands achtergrond nauwelijks een rol. Deze jongeren hechten vooral waarde aan hoe een moslim zijn geloof in praktijk brengt. Het geloof en het handelen van het individu staan centraal. Bovendien beheert het salafisme veel sites waar jongeren informatie vandaan halen en voor geloofszaken advies vragen.

In de tweede plaats stimuleert de voortschrijdende globalisering en veramerikanisering van de wereld mede de ontwikkeling van een transnationale islam. Moslims voelen zich in hun voortbestaan bedreigd, omdat in hun ogen de alles beïnvloedende macht van Amerika zich steeds verder uitstrekt over de islamitische wereld. Een transnationale islam is daarop een reactie. Ze schept een *umma* waarin etnische- en culturele verschillen er niet meer toe doen. De islam is immers universeel en allesomvattend en niet gebonden aan een sociale context. Moslims vormen zo één massief blok.

Het salafisme oefent dankzij allerlei organisaties een wereldwijde invloed uit.

In de derde plaats schept het huidige wij-zij-denken in de Nederlandse samenleving de randvoorwaarden voor de ontwikkeling van een salafistische islam. Dit wij-zij-denken richt zich vooral op de religieuze identiteit van moslims. Het gaat om maar twee groepen in de maatschappij: moslims en niet-moslims. Voor een niet-moslim is het nauwelijks relevant te weten tot welke islamitische stroming of organisatie een moslim behoort. In zijn ogen vormt die per definitie een potentiële bedreiging. Door deze nadruk op de religieuze identiteit, zijn moslims de

onderlinge verschillen minder belangrijk gaan vinden. Zij voelen zich immers allemaal in hun vrijheid bedreigd.¹⁷

Deze ontwikkelingen sluiten goed aan bij het gedachtegoed van het salafisme waarin individualisme, het verwerpen van culturele uitingen en de nadruk op de religieuze identiteit een belangrijke rol spelen. Wanneer geen verandering optreedt, zal de invloed van het salafisme onder Nederlandse moslimjongeren waarschijnlijk toenemen.

5. Uitdaging voor de ChristenUnie

De ChristenUnie zal naast terrorismebestrijding moeten pleiten voor meer onderzoek naar de ontwikkelingen onder moslimjongeren in Nederland. Een kleine, maar groeiende groep radicaliseert. Wat zijn daarvan de oorzaken? En belangrijker: hoe komt het dat een groot deel van de moslimjongeren niet radicaliseert? Niet alleen de AIVD moet zich primair richten op onderzoek naar (radicalisering onder) moslimjongeren, hoe waardevol en noodzakelijk dat ook is. Het moet breder worden opgepakt. Hoe veelkleuriger de benadering, des te objectiever zullen de onderzoeksresultaten zijn.

Ook is het belangrijk dat de ChristenUnie beseft dat het huidige radicalisme onder sommige moslims in Nederland geen barbaars middeleeuws verschijnsel is. Alsof bij deze moslims de moderniteit nog niet is doorgedrongen. Integendeel, het islamitisch radicalisme is een vrucht van de moderne samenleving. We constateerden immers dat de nadruk op het gelovige individu, de ontwikkeling van een transnationale islam en het relativeren van iemands culturele achtergrond voortkomen uit en een reactie zijn op veranderingen in de moderne samenleving(en). We kunnen het moslimradicalisme alleen aanpakken, wanneer we beseffen dat het een uiterst modern fenomeen is. Eén Mohammed B. is immers meer dan genoeg.

Tenslotte kan de ChristenUnie zich profileren in buitenlandpolitiek door zich meer te richten op de discriminatie van allerhande minderheden in moslimlanden waar het radicalisme domineert. De partij heeft onvoldoende oog voor niet-christelijke minderheden in deze landen. Wat te denken van homo's, sjiïeten en andere religieuze groeperingen in Saudi-Arabië? Deze mensen worden niet minder vervolgd dan christenen. Wat doen we met Arabische moslimminderheden in Iran die stelselmatig gediscrimineerd en vervolgd worden? En niet te vergeten: de hindoegemeenschap in Afghanistan. Juist een christelijke partij als de ChristenUnie heeft de opdracht op te komen voor alle mensen die onderdrukt worden, ongeacht ras, religie of identiteit. Het gaat God immers om de gehele schepping.

- 1 *Takfir* is afgeleid van het werkwoord *kaffara* en heeft in deze context de betekenis van '(iemand) voor heiden houden'.
- 2 Jansen 1998: 113-117.
- 3 Ibn Taymiyya distantieert zich in een aantal opzichten van de kharidjieten. Volgens hem is de beweging het spoor bijster geraakt, omdat onder de eerste kharidjieten geen enkele metgezel van de profeet was.
- 4 Leemhuis 1998: 82.
- 5 Trevor 2005.
- 6 Vanwege de afkeer en de strijd van het wahhabisme tegen onder meer sunnitische moslims kunnen we mijns inziens het wahhabisme niet tot de sunnitische islam rekenen. Zij sluit andere moslims uit en daarom kunnen we beter spreken van een sektarische islamitische stroming.
- 7 Hassan & Callewaert 2003.
- 8 Trevor 2005.
- 9 Rida werd een belangrijke inspiratiebron voor de fundamentalistische *Moslim Broederschap* in Egypte in de twintigste eeuw.
- 10 Sayyid Qutb is de belangrijkste ideoloog en inspiratiebron van het moderne islamitische fundamentalisme. Hasan al-Banna is de oprichter van de fundamentalistische *Moslim Broederschap*.
- 11 Islamdeskundigen maken soms nog een duidelijk onderscheid tussen wahhabisme en salafisme. Anderen gebruiken een overkoepelend begrip als 'neofundamentalisme' (Roy) waaronder ze alle radicaal-islamitische bewegingen samenbrengen. Wat dat betreft bestaat er verwarring en onduidelijkheid over het gebruik van namen en begrippen voor het benoemen van radicaal-islamitische bewegingen.
- 12 Roy 2005: 243-245.
- 13 Trevor 2005; sommige salafisten vinden het Saudische regime vanwege de volgende redenen corrupt: het gedraagt zich niet in overeenstemming met de islamitische leer, voorziet Amerika van olie en geld, verbergt CIA-agenten, staat bol van de corruptie en omkooppraktijken en het stelt halfhartige religieuze geleerden aan.
- 14 De ruimte ontbreekt om in te gaan op het islamisme dat gelooft in een 'maakbare' islamitische samenleving en daarvoor het gebruik van seculiere middelen wel geoorloofd vindt (onder andere politieke partijen).
- 15 Algar 2002: 54-59.
- 16 AIVD-rapport 2004.
- 17 Robbertsen 2006.

Literatuur

- Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, 'Saoedische invloeden in Nederland. Verbanden tussen Salafitische missie, radicaliseringsprocessen en islamitisch terrorisme', Den Haag 2004 (internet)
- Algar, H., *Wahhabism: A Critical Essay*, New York 2002 (Islamic Publications International)
- Hassan, M. & Callewaert, C., 'Saoedi-Arabië en het wahhabisme', *Marxistische Studies*, nr. 61 januari-maart 2003 (IMAST)
- Jansen, J.J.G., *nieuwe inleiding tot de islam*, Bussum 1998 (Coutinho b.v.)
- Leemhuis, F., *de koran*, 9e druk, Houten 1998 (Fibula)
- Robbertsen, A., 'Milli Görü_. Een Turks-islamitische organisatie schrijft geschiedenis in Turkije en Nederland', in: *Begrip Moslims Christenen*, 2006, jaargang 32 nr. 1, Utrecht (Bureaus voor ontmoeting met moslims)
- Roy, O., *Globalized Islam, The Search for a New Ummah*, Londen 2004 (Hurst & Company)
- Roy, O., 'Euro-islam. De jihad van binnenuit?', in: *Justitiële verkenningen*, jrg. 31, nr. 2, Den Haag 2005 (Boom Juridische uitgevers)
- Trevor, S., 'Understanding the Origins of Wahhabism and Salafism', Washington DC 2005 (The Jamestown Foundation) (internet)

Islamitisch onderwijs: bijzonder en gewoon

Door drs. Remmelt de Boer, oud-wethouder gemeente Kampen

en daarvoor o.a. voorzitter van de centrale directie van een hogeschool en lid van de Onderwijsraad

Islamitisch onderwijs is juridisch toegestaan in Nederland. Maar is het wel zo goed voor integratie?

En ondermijnt het niet de democratische rechtsstaat? Onderzoek wijst uit dat het wel meevalt met de negatieve gevolgen van islamitisch onderwijs.

Inleiding

Islamitische scholen staan de laatste tijd voortdurend in de aandacht. Dat geldt ook voor activiteiten die met dat onderwijs te maken hebben. Zo hebben recent, dat wil zeggen in juni 2006, de kamerleden Wilders (groep Wilders) en Lambrechts (D66) schriftelijke vragen gesteld aan onderwijsminister Van der Hoeven over reizen die islamitische scholen organiseerden naar Mekka. Uit de antwoorden van de minister blijkt dat deze reizen door ouders buiten de schooltijden zijn georganiseerd en vooral een religieuze insteek hebben. Van der Hoeven stelt daarbij onder andere terecht, dat het ouders vrij staat reizen voor hun kinderen te organiseren.¹ Gezien de insteek die dikwijls gekozen wordt, namelijk of islamitisch onderwijs wel de integratie van kinderen in de Nederlandse samenleving bevordert, is het zinvol na te gaan of dat onderwijs een reguliere plaats in het Nederlandse schoolstelsel toekomt. Deze vraag is overigens gemakkelijk uit te breiden naar bijvoorbeeld Joodse, gereformeerde, reformatorische en ook openbare scholen

Geschiedenis

Wat zijn Islamitische scholen eigenlijk? Allereerst willen we opmerken, dat islamitisch onderwijs niet van zeer recente datum is. Al in 1971 werd in Amsterdam de Bouschraschool geopend. Deze school werd in 1981 gesubsidieerd door de rijksoverheid. Aan het eind van de jaren '80 van de vorige eeuw nam het aantal islamitische scholen echter toe en gingen de scholen zich samen organiseren. In een aantal gemeenten stond het gemeentebestuur niet te trappelen om mee te werken aan de stichting van Islamitische scholen. In 1989 adviseerde de Onderwijsraad aan de toenmalige staatssecretaris, mevrouw Ginjaar-Maas, over de stichting van islamitische basisscholen en ook over hindoe-scholen. De Onderwijsraad gaf aan, dat voor- en tegenstanders van dit onderwijs wijzen op de onderwijskundige en maatschappelijke gevolgen van deze scholen. "Vrijwel steeds staat echter één ding vast: artikel 23 van de Grondwet biedt de ruimte voor de stichting van de meer genoemde scholen. Mits en voor zover aan de eisen van

de Wet op het basisonderwijs wordt voldaan, komen dergelijke scholen ook voor bekostiging in aanmerking.” De Onderwijsraad deelt dit standpunt, dat vervolgens ook door de staatssecretaris wordt overgenomen. De staatssecretaris sluit overigens niet uit, dat “op termijn aanzienlijke aantallen leerlingen scholen van deze sig-

Van het islamitische volksdeel in ons land stuurt nog steeds maar een gering aantal ouders hun kind naar een islamitische school.

naturen zullen bezoeken”.² Op dit moment zijn er in ons land volgens opgave van de ISBO, de Islamitische Besturenorganisatie, 47 Islamitische scholen, namelijk 2 scholen voor voortgezet onderwijs en 45 scholen voor basisonderwijs. De scholen samen worden door plusminus 10.000 leerlingen bezocht.³

Uit onderzoek blijkt dat er overigens nog een flinke groep ouders is die overweegt hun kinderen naar Islamitische scholen te sturen. Toch kan gesteld worden, dat van het islamitische volksdeel in ons land nog steeds een gering aantal ouders hun kind naar een islamitische school stuurt.

Artikel 23 van de Grondwet

Bij de beoordeling van het recht op islamitisch onderwijs speelt artikel 23 van de Grondwet een centrale rol. Dat geldt trouwens voor heel het bijzonder onderwijs. Artikel 23 regelt de vrijheid van onderwijs. Als voldaan wordt aan de wettelijke regels hebben ouders de vrijheid om scholen te stichten en de inrichting ervan te bepalen. We hebben het over een recht van burgers tegenover de overheid. De vrijheid van onderwijs is te plaatsen in een rijtje met de vrijheid van godsdienst, de vrijheid van vergadering, het kiesrecht en nog meerdere vrijheden die burgers in onze democratie bezitten. Daarbij heeft artikel 23 een bijzondere structuur. De Onderwijsraad formuleert dat in 2002 als volgt: ‘Het onderwijsartikel is door zijn wordingsgeschiedenis en zijn uitvoerigheid een complexe bepaling. Maar ook door zijn juridische structuur valt dit artikel op. Het bevat zowel *sociale grondrechten* (aanspraken van de burger op overheidsactiviteiten) als *klassieke grondrechten* (vrijheids- of afweerrechten van de burger tegenover de overheid). Een dergelijke combinatie van legitieme verwachtingen over “overheidshanden uit de mouwen” en “overheidshanden thuis” vindt men in deze pregnante en uitgewerkte vorm niet bij de andere grondrechten.’⁴ Zeker nu de vrijheid van onderwijs in programma’s van sommige politieke partijen onder druk komt te staan is het goed voor de ChristenUnie deze vrijheid als een van de centrale grondrechten van de burger te verdedigen, ook al worden er inhoudelijke bezwaren ingebracht tegen islamitisch onderwijs.

Bezwaren tegen islamitische scholen

Naast de beperkingen die zowel artikel 23 van de Grondwet als de onderwijswetten aanbrengen (denk bijvoorbeeld aan het verplichte toezicht van de inspectie en de eisen die gesteld worden aan leerkrachten en aan het voldoen aan de kerndoelen) is de vrees aanwezig dat de groei van het aantal islamitische scholen een negatief effect zal hebben op met name de sociale cohesie en de integratie van de kinderen die deze scholen bezoeken. Toen enkele jaren geleden de Binnenlandse Veiligheidsdienst (de huidige AIVD) met een rapport kwam, waarin gesproken werd over buitenlandse inmenging en tendensen die de integratie tegengaan bij een aantal islamitische scholen, werd daar terecht veel politieke aandacht aan besteed. Het kan immers niet zo zijn, dat met artikel 23 van de Grondwet in de hand schoolbesturen een verregaande vrijheid zouden hebben om activiteiten te ontplooiën die gezagsondermijnd en antidemocratisch zijn.⁵ Natuurlijk mogen scholen geen voedingsplaatsen zijn voor terrorisme of aanzetten tot geweld tegen onze maatschappij. CDA-fractieleider Verhagen stelde in 2005 dan ook terecht, dat moskeeën en islamitische scholen de waarden voor de rechtsstaat moeten erkennen. De overheid moet erop toezien dat religieuze instellingen zich aan de rechtsstaat “committeren”.⁶ De vraag is natuurlijk of dat op islamitische scholen niet ook het geval is.

Bevindingen van de Inspectie van het Onderwijs

De Inspectie van het Onderwijs onderzoekt regelmatig de stand van zaken bij de diverse scholen in ons land. De laatste jaren zijn de islamitische scholen in opdracht van minister Van der Hoeven nauwlettend gevolgd. Diverse rapporten zijn gepubliceerd. Het rapport *Islamitische scholen nader onderzocht* bevat een vervolgonderzoek, waarbij de inspectie zich met name richtte op de leergebieden, waarin mens- en wereldbeelden een rol spelen. Te denken is aan godsdienstonderwijs en wereldoriëntatie. De inspectie heeft lessen bezocht, methoden beoordeeld, bibliotheken bekeken en geanalyseerd. De conclusie is dat

De ChristenUnie moet de vrijheid van onderwijs als een van de centrale grondrechten van de burger blijven verdedigen.

de islamitische scholen in meer of mindere mate de integratie van hun leerlingen bevorderen. De onderwijskansen van deze leerlingen zijn niet anders, soms zelfs beter, dan op scholen met een vergelijkbare leerlingenpopulatie. Er blijven verbeterpunten over, zoals het professionaliseren van de besturen en verbetering van de didactiek van het godsdienstonderwijs.

Een andere belangrijke conclusie van de inspectie is de volgende: het onderwijs op islamitische scholen is nergens in strijd met de beginselen van de democratie.⁷ Deze conclusie komt overeen met die van de Onderwijsraad. Deze stelt immers onder andere dat de vrees dat op islamitische scholen structureel gezagsondermijnd of fundamentalistisch onderwijs zou worden gegeven door BVD-onderzoek is ontkracht. Bovendien, aldus de raad, is de vrijheid van onderwijs, dus ook de vrijheid van richting, niet onbegrensd maar onderworpen aan de principes van de democratische rechtsstaat en algemene strafrechtelijke en burgerrechtelijke normen.⁸

Conclusie

Geconcludeerd kan worden dat islamitische scholen integratie van de leerlingen in de Nederlandse samenleving niet in de weg staan. De vrijheid die artikel 23 van de Grondwet als grondrecht biedt, maakt het terecht mogelijk dat er scholen van Islamitische signatuur kunnen worden opgericht. Deze scholen zullen moeten voldoen aan alle eisen die ook aan andere door de overheid bekostigde scholen worden gesteld. Dat geldt zowel voor de kwaliteit van de onderwijsgeven, als voor de inhoud van het onderwijs. Daarvoor is het instrument van de Inspectie van het Onderwijs het geëigende middel. Dat de integratie van kinderen in de Nederlandse samenleving een belangrijk opvoedingsdoel is, mag duidelijk zijn. Overigens niet alleen bij islamitische scholen, maar bij alle door de overheid bekostigde scholen. Mocht het wel nodig zijn dat er aanvullende wet- en regelgeving komt om de cohesiebevorderende taak van het onderwijs te bevorderen, dan zal dat moeten gelden voor het totale basis- en voortgezet onderwijs in ons land. Juist op deze manier kan de gewaarborgde vrijheid van onderwijs het best tot zijn recht komen.

De ChristenUnie over onderwijs:

Onderwijs is van groot belang in de opvoeding en in het overdragen van waarden en normen. Vrijheid van onderwijs betekent dat de identiteit van scholen is gewaarborgd. Dan kunnen de kinderen op school leren wat thuis ook belangrijk wordt gevonden. Jonge kinderen moeten zoveel mogelijk in een vertrouwde omgeving les krijgen. Dus moeten basisscholen in kleine dorpen zo mogelijk openblijven. Het onderwijs wordt momenteel uitgedaagd door een aantal grote ontwikkelingen. Vanuit maatschappij en overheid wordt steeds meer gevraagd van het onderwijs. De school, met name het primair en voortgezet onderwijs moeten steeds meer oplossingen formuleren voor maatschappelijke problemen. Daar komt bij dat vanuit de overheid ook steeds meer taken worden overgeheveld naar het onderwijs. Daardoor krijgen scholen te maken met steeds grotere financiële risico's. Alles bij elkaar genomen neemt de druk op scholen steeds verder toe. Voor de ChristenUnie reden om de overheid op te roepen in de eerste plaats werk te maken van opvoedingsondersteuning en tegelijkertijd realistisch te zijn in wat men van schoolbesturen vraagt. De betrokkenheid van ouders is cruciaal om de maatschappelijke problemen die op het bordje van de scholen worden gelegd aan te pakken. Scholen moeten vrij gelaten worden in de manier waarop zij ouders bij het onderwijsproces betrekken, maar dat het gebeurt is erg belangrijk. Alleen de school kan de maatschappelijke problemen niet oplossen.

Bron: <http://www.christenunie.nl/standpunten>

- 1 Brief van Minister M.J.A. van der Hoeven aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, met als onderwerp Vragen van het lid Wilders en Lambrechts, Den Haag 12 juni 2006.
- 2 Brief van de Staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zoetermeer 25 april 1989.
- 3 Voor verder informatie zie: www.deisbo.nl. Een interessante site is ook die van de Stichting Primair Onderwijs op Islamitische Grondslag in Midden- en Oost-Nederland: www.simonsscholen.nl. Ter vergelijking: het totaal aantal leerlingen op het (vrijgemaakt) gereformeerd basis- en voortgezet onderwijs, een kleine erkende richting binnen het Nederlandse onderwijsbestel, is te stellen op afgerond 30.000.
- 4 Onderwijsraad, *Vaste grond onder de voeten. Een verkenning inzake artikel 23 Grondwet*, Den Haag, juni 2002, pag. 16.
- 5 Uitgebreider: Onderwijsraad, a.w., par. 5.4.
- 6 Aldus Verhagen in zijn bijdrage aan het boek *Hoe nu verder*, waarin tientallen schrijvers, politici en wetenschappers hun visie geven op de toekomst van Nederland na de moord op Theo van Gogh.
- 7 Inspectie van het Onderwijs, *Islamitische scholen nader onderzocht*, oktober 2003.
- 8 Onderwijsraad, a.w., pag. 97 en 98.

Islam in Rotterdam

Door Remco Oosterhoff, fractievoorzitter van de ChristenUnie-SGP in de gemeenteraad van Rotterdam

Na vier jaar Leefbaar Rotterdam aan de macht is het hoog tijd voor een terugblik. Welke rol speelde de islam in de afgelopen periode en met welke toon zal het nieuwe college dit debat de komende periode voeren? En welke positie neemt een christenpoliticus in dit debat in?

In 2002 “denderde” Leefbaar Rotterdam onder leiding van Pim Fortuyn de Rotterdamse politiek binnen. Vanuit het niets werd de partij met 17 zetels de grootste in de gemeenteraad. Met de binnenkomst van Leefbaar Rotterdam kwam het thema Islam definitief op de politieke agenda in de Maasstad. Net als in de rest van het land. Na 9/11 buitelden deskundigen, politici, geleerden en columnisten over elkaar heen in discussies over het dragen van hoofddoekjes in het openbaar, haatzaaiende imams, integratie van moslims, de bouw van de grootste moskee van Nederland in Rotterdam en vele andere onderwerpen.

De discussies werden ook in de politiek soms heftig gevoerd. Het leidde tot het opstappen van fractieleden van Leefbaar Rotterdam omdat standpunten van de partij te ver (raadslid Nico Kok) of juist niet ver genoeg gingen (raadslid Michiel Smit). Marco Pastors moest als wethouder zelfs opstappen na uitlatingen over moslims en een Rooms-katholiek nieuwsblad.

Ook bij de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen speelde het thema Islam, met daaraan gekoppeld integratie, een belangrijke rol. Het werd voor de kiezer de keuze tussen het voortzetten van het beleid van Leefbaar Rotterdam,

met het duidelijke “ik zeg wat ik denk, en doe wat ik zeg”. Of de keuze voor de PvdA die de kloof tussen bevolkingsgroepen zou dichten en het debat op een andere toon zou gaan voeren.

De Rotterdammer heeft massaal gekozen voor de PvdA die met 18 zetels in de gemeenteraad nu de grootste partij is in Rotterdam. Ondertussen is er een college van PvdA, CDA, VVD en GroenLinks benoemd en dat presenteerde op 18 september jongstleden haar collegeprogramma. Tijd voor een

terugblik op het Leefbaarcollege van de afgelopen 4 jaar en een vooruitblik op de komende 4 jaar. Welke rol speelde de Islam in de afgelopen periode met Leefbaar aan de macht? Met welke andere toon zal het nieuwe college dit debat de komende periode voeren? En welke rol speelt de christelijke politiek in dit debat?

Terugblik

In september 2002 presenteerde het toenmalige college haar programma “Het nieuwe elan van Rotterdam.... En zo gaan we het doen”. Een van de actiepunten uit dat programma was het voeren van de dialoog tussen de verschillende bevolkingsgroep. Een belangrijke bevolkingsgroep hierbij waren de moslims. Maar de dialoog is helaas nooit echt goed tot stand gekomen. Voor het voeren van een eerlijke dialoog is het nodig dat gesprekspartners respect voor elkaar hebben en gelijkwaardig zijn ten opzichte van elkaar. Aan deze twee voorwaarden ontbrak het.

*Het college had een houding van
“Gij zult emanciperen en integreren”*

De islam speelde een belangrijke rol in de dialoog en werd steeds gekoppeld aan de onderwerpen integratie en emancipatie. Een voorbeeld van deze koppeling is de debattenreeks “Islam en integratie” die door het college georganiseerd werd. Door de Islam steeds zo nadrukkelijk te koppelen aan integratie en emancipatie suggereerde het college dat moslims niet geïntegreerd en geëmancipeerd waren en dat daar nodig de dialoog over gevoerd moest worden.

Moslims stonden daardoor per definitie op achterstand en die achterstand had maar één oorzaak: hun geloof. Tegenover hen stond het college met een houding van “Gij zult emanciperen en integreren” en het liefst net zo worden als wij. Drie voorbeelden laten dat zien.

Het hoofddoekjesdebat

Die houding – bij met name Leefbaar Rotterdam - kwam sterk tot uiting in het hoofddoekjesdebat. Het dragen van hoofddoekjes in het openbaar moest verboden worden om een aantal redenen.

Een hoofddoek is een teken van onderdrukking van de vrouw. Een geloof dat vrouwen verplicht een hoofddoek te dragen ondermijnt de keuzevrijheid van de vrouw en onderdrukt haar eigen wil. Dit zorgt ervoor dat moslimvrouwen niet kunnen emanciperen omdat zij zelf niet mogen kiezen. Daarnaast is een hoofddoek een uiting van religie. Religie hoort niet thuis in de openbare ruimte die neutraal zou moeten zijn.

Het is lastig discussiëren met politici die aanhanger zijn van het 'Verlichtingsfundamentalisme' en niet kunnen snappen dat de keuze voor religie een vrije keuze kan zijn. En dat je vervolgens vanuit je geloof bepaalde dingen doet of juist nalaat. Geloven bepaalt je dagelijkse handelen, ook op je werk en in de samenleving. Je kunt je geloof niet thuislaten op het moment dat je 's ochtends de voordeur uitstapt. Daarom zal een neutrale openbare ruimte nooit bestaan.

Leefbaar Rotterdam vond het nodig tijd worden dat de islam een verlichtingsgolf zou meemaken en zich meer zou aanpassen aan de westerse normen en waarden, wat deze ook precies mogen zijn.

De Rotterdamcode

Ook met de Rotterdamcode (of de Burgerschapscode) probeerde het college andersdenkenden te bekeren

tot hun liberale gedachtegoed. Een citaat uit de code:

“Tegenwoordig overleggen en onderhandelen ouders meer met hun kinderen. Deze manier van opvoeden past bij de moderne samenleving, waarin vrijheid van het individu en de eigen verantwoordelijkheid voorop staan.” Vervolgens stelde het college: *“Deze moderne opvoedingsstijl is niet overal gangbaar.”* Het is lastig een andere uitleg te bedenken dan dat het college vond dat moslims hun kinderen maar ouderwets opvoeden.

Het college wilde dit veranderen door iedere Rotterdam de volgende regel op te leggen: *“Rotterdamse ouders steunen hun kinderen bij het (leren) maken van hun eigen keuzes - ook ten aanzien van geloof, levensbeschouwing en seksualiteit.”*

Hoe moet je dat in de praktijk zien? Dat je als moslim je kind helpt kiezen voor een ander geloof? En hoe leer je je kind een eigen keuze te maken op het gebied van seksualiteit? Leg je aan je kind uit dat er een verschil is tussen heteroseksuele en homoseksuele geaardheid en dat het vervolgens een kwestie van kiezen is?

Hoewel het natuurlijk goed is om af te spreken dat iedereen Nederlands spreekt, was ook de Rotterdamcode doorspekt met regels die met name voor moslims bleken te gelden.

Moskeebouw

De bouw van een moskee tenslotte was aanleiding voor politici om te eisen dat mannen en vrouwen gezamenlijk zouden bidden, dat zou de emancipatie van moslimvrouwen ten goede komen. Hoezo scheiding tussen

kerk en staat? Daarnaast was de bouw van een moskee aanleiding voor het college om een gebedshuizennota te maken, waarin de hoogte van minaretten en kerktorens gemaximeerd werd. Stel je voor dat die hoger dan 50 meter zou worden in een stad waar woon- en kantoor-torens van 150 meter en hoger staan. Dat zou niet passen in een modern westers straatbeeld...

De afgelopen vier jaar heeft de Islam een belangrijke rol gespeeld in de politiek en het maatschappelijke debat. Maar wel een rol die steeds in de negatieve hoek zat. De islam zat in de hoek van niet-geïntegreerde en onge-emancipeerde mensen. Een belangrijke oorzaak hiervan is dat religie in dat debat een rol speelt. En met religie wist het college zich de afgelopen periode niet zo goed raad. Thuis achter de voordeur mocht je geloven wat je wilde, maar op straat en in het publieke leven géén religie. Dat past niet in een moderne wereld waarin mensen in zichzelf geloven en zelf wel bepalen wat goed en slecht is.

Het nieuwe college

Het was niet verwonderlijk dat de verkiezingscampagne voor de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen zich toespitste op de "kloof" tussen de Rotterdammers. Die kloof was door de houding van het vorige college niet gedicht maar eerder groter geworden.

De kiezer koos voor de PvdA, die een andere toon beloofde tijdens de campagne. De PvdA zou de Rotterdammers weer bij elkaar brengen. Geen discussies meer over islam en integratie, maar participatie wordt de nieuwe insteek. In het nieuwe college is er zelfs een wethouder met participatie in zijn portefeuille. Wethouder Kaya van GroenLinks, die als raadslid in de vorige periode de grootste tegenstander was van het college in de islam- en integratiedebatten. Hooggespannen verwachtingen dus bij de presentatie van het collegeprogramma op 18 september jongstleden.

Het nieuwe collegeprogramma bevat niets over de rol van religie in de samenleving. Dat is een tegenvaller.

Het programma heet "De stad van aanpakken – Voor een Rotterdams resultaat". Het programma kent 4 pijlers van beleid: Sociaal, Veilig, Wonen en Economie. Geen aparte pijler Participatie om de kloof tussen de Rotterdammers, die tijdens de verkiezingscampagne nog zo groot was, weer te dichten.

Het belangrijke verkiezingsitem wat voldoende was voor een wethouderspost blijkt in het collegeprogramma echter tussen de regels verdwenen te zijn. Het enige dat overgebleven is, is een paragraaf over "binding" in de pijler Sociaal. Hierbij wordt met binding bedoeld dat iedereen meetelt en meedoet. In de *targets* van het nieuwe college

vertaald, betekent dit dat er over vier jaar meer mensen deelnemen aan sportactiviteiten en culturele activiteiten.

Er is niets te vinden over verschillen tussen bevolkingsgroepen, de rol van religie in de samenleving, emancipatie of integratie. Dat is een tegenvaller. Als dit college echt een andere toon wil laten horen, had ze minimaal moeten aangeven hoe ze met deze thema's anders wil omgaan ten opzichte van het vorige college. Hoe gaat het college de kloof tussen Rotterdammers dichten? Hoe gaan we om met de diverse en veelkleurige samenleving, waarin religie een belangrijke rol speelt? Vragen waar het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie gelukkig wel een antwoord op geeft.

Positie ChristenUnie

De positie van een christenpoliticus is soms best lastig. Als christen geloof ik in de God van Israël en Jezus Christus als zijn Zoon, die voor mijn zonden gestorven is. Vanuit dat geloof stemt de opkomst van de islam in Nederland mij niet gelukkig en kan het zelfs een bedreiging zijn. Onlangs schreef het *Nederlands Dagblad* dat steeds meer gereformeerde jongeren de overstap naar de Islam maken. In het politieke werk zorgt dat wel eens voor gemengde gevoelens wanneer er een ontwerpbesluit voorligt voor de bouw van een moskee of een islamitische school.

Toch is er ook verbondenheid. In de praktische uitvoering van onze christelijke normen en waarden is er soms snel herkenning met de normen en waarden van moslims. In de strijd tegen gokhallen, bordelen en coffeeshops zijn we het snel met elkaar eens. De imam die preekt dat homoseksualiteit een grove zonde is, loopt tegen dezelfde muur van onbegrip op als de politicus die homoseksualiteit gelijkstelt aan diefstal.

De inhoud van de Rotterdamcode was voor christenen net zo onacceptabel als voor moslims. Net als voor islamitische ouders is het voor christelijke ouders vanzelfsprekend dat ze hun kinderen opvoeden vanuit hun geloof in God. Hoe vreemd of ongeëmancipeerd de overheid dat ook kan vinden.

De koppeling tussen islam en integratie gaat net zo hard op voor christenen. Net zo min als een moslim wil ik integreren in een samenleving zonder religie waarin men alleen gelooft in zichzelf als hoogste macht. Een samenleving waarin de overheid vindt dat vrouwen niet geëmancipeerd zijn als ze thuis de zorg voor hun kind op zich nemen, of onderdrukt zouden worden als ze in de kerk het ambt niet mogen bekleden.

Die verbondenheid, met ruimte voor eigen identiteit, zorgt voor begrip in de dialoog. In de dialoog moeten we namelijk op zoek naar wat ons samenbindt als christen, moslim, liberaal en socialist. Als we alleen oog hebben voor de onderlinge verschillen kunnen we niet als gelijkwaardige burgers met respect voor elkaar samenleven.

Strategieën voor moslims

Door Jan Post, hoofdredacteur

Professor Thurlings heeft in de jaren '70 een denkkader ontworpen dat ook met betrekking tot de huidige ontwikkelingen in de islamitische wereld van waarde blijkt. Wat is het geval? Volgens Thurlings volgt een bevolkingsgroep altijd een bepaalde strategie ten opzichte van de omgeving. Er zijn, grofweg, vier 'strategieën' te bedenken: militant, wereldmijdend, open en onverschillig. Welke strategie gevolgd gaat worden, is afhankelijk van twee zaken. De eerste is de vraag in hoeverre de groep een verschil met de omgeving ervaart (het verschil in identiteit of in cultuur). De tweede is de vraag of de groep zich bedreigd voelt of niet. Als we dit in een schema plaatsen ontstaat het volgende beeld:

machtsposititie	ervaren cultureel verschil	
	groot	klein
gunstig	militantie (mobilisatie)	openheid (dialogo)
ongunstig	vrees (wereldmijding)	onverschillig (assimilatie)

Volgens Koppelaar is er nergens ter wereld onder moslimgeleerden zo'n belangstelling voor democratie aan de dag gelegd als in Indonesië. Takken voegt daar landen als Mali en Turkije aan toe. Geen wonder zegt het schema: 90% van de inwoners van deze landen is moslim. Er is dus onderling geen groot identiteitsverschil en van een gevoel van bedreiging is (of was) duidelijk geen sprake.

Hoe anders ligt het in het Midden-Oosten. Berger geeft aan dat de Arabische wereld het Westen als onderdrukker blijft zien omdat men meent dat het Westen de Arabische wereld poogt te heroveren (Israël

als uitvalsbasis, twee Golfoorlogen, Darfur). Lange tijd heeft het identiteitsverschil, volgens Berger, geen rol gespeeld en was het conflict 'hanteerbaar'. Velen in het Midden-Oosten waren onverschillig omdat men niet bewust een groot cultureel verschil ervoer. En waar het culturele verschil wel ervaren werd, was de machtspositie onvoldoende daar iets aan te doen. In het schema zat men aan de onderkant met weinig gevaar voor het Westen.

Extremistische leiders hebben de bevolking echter weten op te zwepen door het culturele verschil met het 'decadente' Westen uit te vergroten. Om de bevolking te mobiliseren

was het ook nodig het gevoel van bedreiging uit de weg te ruimen. Het succes van het islamitisch verzet in Afghanistan en Libanon bracht volgens Berger, "een euforisch gevoel (...) van David die Goliath kan verslaan". Succesvolle terroristische acties versterken uiteraard dit gevoel. Leiders in Arabische landen die een militante houding voorstaan, doen er ook alles aan om zelfs een mislukte aanslag ferm neer te zetten als een overwinning op de bezetter. De beweging in het schema is naar linksboven.

The war on terror lijkt als doel te hebben (extremistische) moslims een gevoel van bedreiging te geven en ze

naar de onderkant van het schema 'te duwen'. Terroristische successen houden deze beweging echter tegen. Wat wel met de harde hand bereikt wordt, is dat moslims die wel in de dialoog geloven, een groter identiteitsverschil gaan ervaren. Een deel daarvan zal bevattelijk zijn voor de propaganda van extremisten en daarmee in de armen gedreven worden van militante moslims (zie ook: Takken en Robbertsen).

Het is evenzeer 'gevaarlijk' in alles maar toe te geven. Waar christenen met regelmaat moeten ervaren dat hun geloof wordt beschimpt, lijkt het beschimpen van de islam stevast te kunnen rekenen op (strategisch) meeleven van 'politiek correct links'. Als de *Deutsche Oper* in Berlijn een voorstelling schraapt waarin Jezus, Boeddha en Mohammed symbolisch onthoofd worden (onder het motto: pas als de goden en profeten dood zijn, is de mens vrij) is dit natuurlijk een gewonen slag voor extremistische groeperingen.

Zowel de 'harde' als de 'slappe' hand bereiken dus het omgekeerde van wat men beoogt: wereldwijd vreedzaam samenleven. De Westerse wereld staat voor de moeilijke opdracht met wijsheid en bedachtzaamheid te reageren op allerlei incidenten. De moslimwereld staat voor een evenzo moeilijke opdracht in het reine te komen met de wereld zoals die zich ontwikkelt. Het heeft ook christenen de nodige moeite en tijd gekost en ook onze strijd is nog niet voorbij.

Links, Rechts en de Vooruitgang

Door mr. drs. Martijn van Meppelen Scheppink, voorzitter van het Curatorium van het WI

In "Links, Rechts en de Vooruitgang" levert Paul Kalma een imposante bijdrage aan de inhoudelijke heroriëntatie van de PvdA na de dramatische verkiezingsnederlaag van deze partij in 2002 en het electorale herstel, dat zich vanaf 2003 heeft ingezet. De PvdA moet de 'Derde Weg' vaarwel zeggen en teruggrijpen op de klassieke sociaal-democratische uitgangspunten, aldus Kalma, directeur van de Wiardi Beckman Stichting, het wetenschappelijk bureau van de Partij van de Arbeid.

Een verademing

"Links, Rechts en de Vooruitgang" is een verademing. In de eerste plaats omdat met dit boek een gedegen en inhoudelijke bijdrage wordt geleverd aan de bezinning op de vormgeving van de Nederlandse samenleving. Dat is een weldaad in een politiek klimaat, waarin helaas vooral "de poppetjes" centraal staan (neem alleen al de lijsttrekkerverkiezingen bij de VVD en D66) en het inhoudelijke debat teveel naar de achtergrond is verdwenen. In een Den Haag, waarin de waan van de dag regeert, is een boek als dat van Kalma meer dan welkom.

In de tweede plaats is het boek van Kalma een verademing omdat het ingaat tegen de stroom van politieke vervlakking en verzakelijking, waarin de ideologische tegenstellingen verdwijnen. "Wat valt er nog te kiezen?", is de veelgehoorde verzuchting, nu het politieke landschap wordt gekenmerkt door het gevecht om het politieke midden en de grote politieke partijen meer en meer op elkaar gaan lijken. In "Links, Rechts en de Vooruitgang" maakt Kalma haarscherp duidelijk, dat de PvdA daar vooral niet aan mee moet doen. De PvdA moet een duidelijk en onderscheidend sociaal-democratisch geluid laten horen.

Ten slotte is dit boek een verademing omdat de inhoudelijke heroriëntatie, die Kalma na de zakelijke Paarse jaren onder Wim Kok en Ad Melkert voor de PvdA bepleit, mij als betrokken lid van de ChristenUnie aanspreken. De accenten die Kalma daarbij legt, doen mijn christelijk-sociale hart beslist sneller kloppen. In een tijd van sociale kaalslag, individualisme en commercialisering komt de nadruk die Kalma legt op gerechtigheid en solidariteit als geroepen. Met de PvdA van Kalma zou het - als het voor de ChristenUnie zo ver zou komen na de volgende verkiezingen - prima regeren zijn.

Klassieke thema's

In zijn boek stelt Kalma belangrijke thema's aan de orde. Zo herontdekt hij de vrijheidsopvatting van de sociaal-democratie. Ten onrechte worden de sociale gerechtigheid van de sociaal-democratie en de individuele gelijkheid van het liberalisme tegen elkaar uitgespeeld. In de sociaal-democratie gaat het om een eerlijke verdeling van kansen, de maatschappelijke voorwaarden waaronder individuele vrijheid gedijt en de richting waarin de vrijheid wordt aangewend, aldus Kalma. Dus ook vrijheid, maar een andere vrijheid dan de rauwe individuele vrijheid van het liberalisme.

Vanzelfsprekend blijft "gelijkheid" de - zoals Kalma dat uitdrukt - 'core business' van de sociaal-democratie. Nu de ongelijkheid in de samenleving weer toeneemt, moet het gelijkheidsideaal in ere worden gehouden. Bij gelijkheid gaat het er niet om, dat mensen in alles gelijk moeten worden gemaakt, maar dat wordt voorkomen dat "de schepende ongelijkheid van de mens, opgesloten in zijn uiterst veelvormige aanleg, overwoekerd wordt door remmende sociale ongelijkheid; door kunstmatige ongelijkheid". Daarmee grijpt Kalma terug op het PvdA-rapport "De weg naar vrijheid" uit de jaren vijftig.

Een ander thema is "solidariteit". Doordat de vrijheid en welvaart van de meeste mensen in Nederland is toegenomen en burgers in een sociale achterstandspositie een minderheid vormen, is dit begrip onder druk komen te staan. Anders dan voorheen kan solidariteit daardoor niet meer met een beroep op het eigenbelang (we kunnen immers allemaal werkloos en arbeidsongeschiktheid worden) worden georganiseerd. Meer dan vroeger vraagt hervorming van de samenleving volgens Kalma om "morele overtuigingskracht; om hervormers die de burgers, en dus

ook hun eigen achterban, op gerechtigheid en solidariteit durven aanspreken". Ik reik Kalma op dit punt als lid van de ChristenUnie graag de hand.

Verzet tegen commercialisering

Ook ten aanzien van een ander thema trek ik graag met Kalma op. Dat betreft zijn verzet tegen de commercialisering van het onderwijs en de gezondheidszorg. Commercialisering van deze basisvoorzieningen is in flagrante strijd met het belang van deze voorzieningen voor de ontwikkelingsmogelijkheden van iedere burger en het welzijn van de samenleving. Marktwerking is – zo maakt Kalma duidelijk – echt niet het antwoord op alle vragen. Natuurlijk is Kalma niet tegen financiële prikkels en verbetering van efficiency van publieke voorzieningen, maar de focus is bij hem toch vooral en terecht gericht op "hoogwaardige opleidingen; goed toegeruste scholen, ziekenhuizen en zorginstellingen; een door samenwerking en vertrouwen gekenmerkt werkklimaat; openheid ten opzichte van de gebruikers en vrijwilligers; een stimulerend overheidsbeleid." Het streven daarnaar komt ernstig onder druk te staan als het onderscheid tussen publiek en privaat vervaagt en het consumentenbelang van de burger bepalend wordt.

In het verlengde van zijn kritiek op het onbekommerde marktdenken doet Kalma een drietal aanbevelingen, zich daarbij vooral richtend op het onderwijs. In de eerste plaats: de terugkeer van de professionals. In het onderwijs moet de aandacht weer gericht worden op de onderwijzers en de leraar. In de afgelopen jaren stond het management teveel centraal. Ten tweede: uit de bestuurskundige fuik. Daarmee bedoelt Kalma dat het in plaats van het bestuur en de procedures weer moet gaan om de doelstellingen en de inhoud van het onderwijs.

De derde aanbeveling van Kalma is de verdediging van het publieke domein. Terecht roept Kalma op tot verzet tegen de sluipende privatisering van het onderwijs. Zeker het basis- en voortgezet onderwijs moeten geheel buiten de commerciële sfeer blijven. In plaats van de schraalheid die gepaard gaat met begrippen als 'vraagsturing' en 'afrekenen op resultaat' moet de overheid garant staan voor hoogwaardig onderwijs met gemotiveerd en toegewijd personeel op goed toegeruste scholen met een evenwichtig pedagogisch klimaat.

Activerende verzorgingsstaat

Kalma signaleert terecht, dat de sociale zekerheid in Nederland door de hervormingen van de afgelopen jaren een meer activerend en verplichtend karakter kreeg. Onder het motto 'werk boven inkomen' was het beleid gericht op scholing en begeleiding van werklozen, ondersteund door subsidies en stimulerend economisch beleid. Kalma laat zien dat met dit beleid successen zijn geboekt en dat sociale bescherming een effectieve bestrijding van de werkloosheid niet in de weg hoeft te staan.

Recensie van P. Kalma, "Links, Rechts en de Vooruitgang", Amsterdam, 2004, 382 blz., uitgevers: Wiardi Beckman Stichting, Amsterdam en Mets & Schilt, Amsterdam, ISBN 90 5330 420 7.

Kalma is van mening dat dit beleid voort moet worden gezet. Evenals de ChristenUnie levert Kalma kritiek op het huidige liberale kabinetsbeleid, dat onder het mom van 'eigen verantwoordelijkheid' Melkertbanen schrapt en de sociale zekerheid uitkleedt. Op die manier meent men de 'eigen verantwoordelijkheid' te prikkelen, maar het is de vraag of daarmee succes wordt geboekt. Kalma wijst er op dat gebrek aan scholing en arbeidservaring en een lage arbeidsproductiviteit veelal grotere hindernissen zijn om aan werk te komen, dan een uitkering of onwil of gebrek aan motivatie van burgers. Met de publicatie van het WI van de ChristenUnie Over de Schutting van Roel Kuiper en Cors Visser (2005) zou ik daaraan toe willen voegen, dat het huidige vermogen van onze geïndividualiseerde samenleving om die 'eigen verantwoordelijkheid', waar het kabinet zich op beroept, waar te kunnen maken, niet overschat moet worden. Terecht wijst Kalma er nog op, dat men zich dient te realiseren, dat behoorlijk toegankelijke uitkeringen de economische ontwikkeling juist kunnen stimuleren. "In een economie die steeds meer op flexibiliteit en mobiliteit is aangewezen, zijn uitkeringen die voor het overgrote deel van de werkenden toegankelijk zijn en die een behoorlijke omvang en looptijd hebben, een zegen", aldus Kalma. Een waar woord lijkt me, dat in politiek Den Haag te weinig wordt gehoord. Uitkeringen maken niet alleen maar "lui" en "afhankelijk", maar kunnen juist ook stimuleren werk of een andere baan te aanvaarden, ook als dat werk of die baan met de nodige risico's (arbeidsongeschiktheid, werkloosheid) zijn omgeven.

Burgers zijn veel meer dan kiezers

Verfrissend is ook hetgeen Kalma ten aanzien van het streven naar democratische vernieuwing naar voren brengt. Ik citeer de sociaal-democratische agenda van Kalma:

- democratisering van de verschillende maatschappelijke sectoren, onder het aloude motto: 'geen machtsuitoefening zonder verantwoordingsplicht en geen grotere machtsconcentratie dan voor de vervulling van de gestelde taken onmisbaar is (denk aan: Europa!, MvMS);
- participatie van burgers en civil society in de vormgeving van het overheidsbeleid, om de kloof tussen beleidswerkelijkheid en maatschappelijke werkelijkheid te helpen verminderen;

- versterking van de vitaliteit en invloed van de vertegenwoordigende democratie, die –lokaal, nationaal en Europees- terrein moet terugwinnen op een uitgedijd beleidssapparaat en haar controlerende en richtinggevende functies beter en zichtbaarder moet uitoefenen.

De agenda van Kalma staat haaks op het huidige streven naar 'personalisering' van de politiek. Daar horen ideeën over de invoering van een districtenstelsel, een gekozen premier en gekozen burgemeesters bij. Terecht stelt Kalma dat deze benadering de kloof tussen kiezer en gekozene niet dicht en niet tot meer reële betrokkenheid van burgers leidt (burgers zijn meer dan kiezers). Door die ideeën worden belangrijke democratische tradities als collegiaal bestuur en evenredige vertegenwoordiging juist aangetast en de positie van politieke partijen verzwakt. Partijen moeten hun programmatische, oriënterende rol weer serieus nemen, in plaats van als aanhangsel van prominente politici te gaan fungeren.

Roeping sociaal-democratie

Prachtig is hetgeen Kalma ten slotte over de roeping van de sociaal-democratie schrijft. Met instemming citeer ik hetgeen Kalma op blz. 346 van zijn boek aangeeft: "Terwijl rechts het vooruitgangs- en Verlichtingsoptimisme omhelst, zou links het juist moeten temperen. Economie en technologie kunnen, zoals gebleken is, een grote bijdrage leveren aan vrijheid, welvaart en welzijn, maar ze hebben hun eigen schaduwzijden, bijvoorbeeld in de vorm van een breuk met oude leefvormen en gekoesterde tradities; en ze hebben, behalve het productiepotentieel, ook het destructiepotentieel in de wereld sterk doen toenemen. Technologische en economische vooruitgang leidt niet tot morele vooruitgang, achteruitgang is mogelijk. Tegenover de hybris waarop het geloof in technisch kunnen van de mens vaak uitloopt, zou bescheidenheid in de omgang met techniek en ten opzichte van de maakbaarheid van de samenleving als politieke deugd verdedigd moeten worden." Kalma ziet het als de blijvende roeping van de sociaal-democratie om het moderniseringsproces te beteugelen en in goede banen te leiden. Dat is een blijvende strijd. Refererend aan de voortdurende waarschuwing in ChristenUnie-kring tegen de "Babelcultuur" (Schuurman), kan ik Kalma hier van harte bijvallen. Hopelijk beklijft deze boodschap binnen de PvdA en gaat de PvdA ermee aan de slag.

Veel overheid

Ondanks veel herkenning en waardering toch een belangrijke kritische kanttekening bij het boek van Kalma. Die kritische kanttekening is, dat Kalma's heroriëntatie op de klassieke sociaal-democratische waarden een groot beroep op en een grote rol voor de overheid met zich meebrengt. Het beroep dat Kalma op de overheid doet, is zo groot, dat het zicht op de verantwoordelijkheden van andere maatschappelijke verbanden verdwijnt. Heeft Kalma, ondanks zijn terechte scepsis over de maakbaarheid van de samenleving,

toch niet een te groot vertrouwen in het sturende vermogen van de overheid?

Natuurlijk speelt de overheid een belangrijke administrerende en regisserende rol in de moderne maatschappij van vandaag. Een simpele terugkeer naar een "nachtwakersstaat", waarin de overheid zich beperkt tot ordehandhaving is niet mogelijk. Zoals Roel Kuiper in de WI-publicatie "Dienstbare Overheid" terecht constateert, kan de overheid niet -zoals liberalen dat willen- zomaar voor een geheel andere rolopvatting kiezen. Daarvoor is de erfenis van de verzorgingsstaat te groot. Tegelijkertijd is de benadering van Kalma, waarin een groot beroep op de overheid wordt gedaan ook geen oplossing. Terecht constateert Roel Kuiper in de zojuist genoemde publicatie dat centralisatie en etatisme de samenleving in een verlamme greep hebben gehouden en kunnen blijven houden.

Kenmerkend voor de christelijk-staatkundige benadering is altijd geweest, dat naast de overheid ook de samenleving zelf een belangrijke rol speelt. Mensen dragen een eigen verantwoordelijkheid voor de samenleving en moeten daarin ook gestimuleerd worden. Naast de overheid zijn er tal van maatschappelijke verbanden die voor de samenleving van groot belang zijn (gezinnen, kerken, bedrijven, scholen etc.). Terecht constateert Kuiper, dat het zicht daarop in de tijd van de verzorgingsstaat goeddeels verloren is gegaan. Tegelijkertijd geldt volgens hem, dat "de schade die toen ontstaan is niet kan worden goedge maakt door een rigoureuze terugtrekkende overheid".

Een nieuw besef van sociale verantwoordelijkheden is nodig. Dat is - en daar ben ik het weer volledig met Kalma eens - niet hetzelfde als lukraak privatiseren en verzelfstandigen. Met Kalma zou ik echter tegelijkertijd het gesprek willen aangaan over de vraag hoe een nieuwe verantwoordelijke samenleving kan worden opgebouwd en hoe burgers dicht bij huis betrokken kunnen worden bij onderlinge zorg en betrokkenheid. Dat streven mis ik bij Kalma. Het lijkt me een uitdaging om te onderzoeken in hoeverre op dit punt een brug kan worden geslagen tussen het christelijk-staatkundige denken en de klassieke sociaal-democratische waarden. Zeker gezien de herkenning die de oproep van Kalma tot beteugeling van het verlichtingsoptimisme en technicisme oproept.

Conclusie

Het boek van Kalma is lezenswaardig en van belang voor de ChristenUnie. Niet alleen omdat het een prachtige heroriëntatie op de klassieke sociaal-democratische waarden biedt en ten aanzien van veel thema's herkenning oproept. Maar vooral ook omdat het een belangrijk handvat biedt voor de eigen bezinning binnen de ChristenUnie op sociaal-economisch terrein. Bij die bezinning kan het boek van Kalma een belangrijke rol spelen, al was het maar als onderzoeksagenda. Daarnaast kan het boek ons helpen om ons te realiseren waar we in de politieke arena van heden ten dage bondgenoten van de ChristenUnie vinden.

Micha en De Slegte

Door drs. Marnix Niemeijer, directeur van Tear (Tear is initiatiefnemer van de Micha campagne)

Het is al weer ruim twintig jaar geleden dat ik het boek Until Justice and peace embrace van professor Nicholas Wolterstorff las¹. Ik had het op de kop getikt bij boekhandel De Slegte in Groningen. Het boek is een bundeling van zijn Kuiper-lezingen uit 1981. De titel van het boek is ontleend aan Psalm 85. Deze psalm schetst een beeld van een shalom-samenleving; in dat kader staat het vers dat 'vrede en recht elkaar met een kus begroeten'.

Het boek trof mij in mijn studententijd, als lid van een gereformeerde vrijgemaakte studentenvereniging, in het hart. Tot dan was ik opgegroeid in een klimaat waarin er veel betrokkenheid en daadkracht was met betrekking tot barmhartigheidswerk, maar waarin maar weinig ruimte bestond voor een term als 'sociale gerechtigheid'. Wel goed doen, maar geen gerichtheid op goed maken, recht doen.

Debet hieraan was de polarisatie die in die dagen hoogtij vierde. Sociale gerechtigheid hoorde in het rijtje van baard en lang haar, links en revolutionair, ban-de-bom, praters en potverteerders. Goed doen daarentegen was verbonden met je handen uit de mouwen steken, niet praten maar doen, respect hebben voor overheden.

Maar het kwam ook door een theologische versmalling die gaandeweg was opgetreden - Abraham Kuiper had zonder meer een veel breder erfgoed nagelaten. Als uitvloeisel van deze versmalling kreeg je binnen de kerkelijke traditie alleen (fotografische) voorbeelden van barmhartigheidswerk te zien uit verre zendingslanden. Goed werk als afgeleide van zendingswerk.

Wat raakte mij in Wolterstorffs lezingen?

Allereerst het punt dat het calvinisme 'world formative' is. Wolterstorff ontkent niet dat binnen het calvinisme contemplatie een belangrijke rol speelt, maar hij is van mening dat het calvinisme bij uitstek een *drive* heeft om de wereld in zijn sociale dimensies te reformeren. Dit houdt verband met de diepe overtuiging dat deelname aan de (wereld)samenleving niet een seculiere bezigheid is, maar een sacrale.

Calvinistische heiligen zijn in eerste instantie geen geestelijken maar gewone burgers, die via hun beroep en deelname aan de samenleving dienstbaarheid aan hun Heer tonen.

Met deze overtuiging komt dan mee dat het van belang is de vraag te stellen in hoeverre de maatschappelijke ordening het eerbetoen aan de God van deze wereld bevordert dan wel frustreert. Een eerbetoen dat zichtbaar wordt in hoe de mens,

als beeldrager van God, tot zijn recht komt. Mensonwaardige omstandigheden zijn ook Schepperonwaardig.

Wolterstorff schetst in scherpe bewoordingen een wereld waarin armoede en het daarmee samenhangende onrecht heerst. Een wereld met sociale structuren die vervreemd zijn van hoe God het zou willen.

En hij betoogt - ruim twintig jaar eerder dan Jeffrey Sachs² - dat het vraagstuk van extreme armoede goed kan worden aangepakt. Hij constateert echter dat we in het Westen weliswaar weten hoe het moet, maar dat we het niet *willen*. En hij constateert verder dat kerken die trouw willen zijn aan de bijbelse verkondiging dikwijls een factor vormen die de status quo willen handhaven. In zijn boek noemt hij dan met name calvinisten uit Amerika, Nederland en Zuid-Afrika.

Ik moest terugdenken aan dit koopje uit De Slegte, toen ik het bericht las dat deze boekhandelketen enkele filialen moest sluiten. Het was in de week dat de Micha Campagne officieel van start ging. Deze campagne heeft een motto dat ontleend is aan een motto van *Until Justice and Peace Embrace*. Het is een Latijns-Amerikaans gebed: *O God, to those who have hunger give bread, and to those who have bread, give the hunger for justice*.

Mijn gebed is dat de strekking van Wolterstorffs boek, die nog steeds actueel is in evangelicale tradities, niet alleen wordt overgelaten aan een politieke partij als de ChristenUnie, maar doorklinkt in de verkondiging en het onderwijs van christelijke gemeentes.

¹ Dr. N. Wolterstorff, *Until Justice and Peace Embrace*, Kok, Kampen, 1983 (ISBN 90 242 2550 7). In 1981 was Wolterstorff als hoogleraar verbonden aan Calvin College, Grand Rapids (USA).

² Zie Jeffrey Sachs, *The end of Poverty – How we can make it happen in our lifetime*, Penguin group, London, 2005 (ISBN 0 141 01866 6).

Inhoudsopgave

Islam en rechtsstaat	2, 3
ThemaWegWijzer en ThemaInleiding door Geert Jan Spijker	
Christian politics and Islam	4
ThemaStudie door André Rouvoet	
Sharia: wat en waartoe het oproept	8
ThemaStudie door Herman Takken	
Praten om de lieve vrede wil	12
ThemaStudie door Gert-Jan Segers	
Het nieuwe islamitische geweld	16
ThemaStudie door Maurits Berger	
Indonesië: strijd om de ziel van de natie	20
ThemaStudie door Reinier Koppelaar	
Dynamiek is islamitisch activisme	22
BoekenWijzer door Geert Jan Spijker	
Islam en integratie in het verkiezingsprogramma	24
Radicalisme binnen de islam	25
ThemaStudie door Bram Robbertsen	
Islamitisch onderwijs: bijzonder en gewoon	29
ThemaStudie door Remmelt de Boer	
Rotterdam en islam	30
ThemaStudie door Remco Oosterhoff	
Strategieën voor moslims	35
Column AdRem door Jan Post	
Links, rechts en de vooruitgang	36
BoekenWijzer door Martijn van Meppelen Scheppink	
Micha en De Slegte	39
Column Accent door Marnix Niemeijer	

